

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Humorová kritika teorií společenské smlouvy v Esejích a
Pojednání o lidské přirozenosti

Damir Rakhimbekov

Vedoucí práce PhDr. Tomáš Kunca,
Ph.D. Katedra filosofie

Praha 2024

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval svému vedoucímu práce panu doktoru Tomáši Kuncovi

za inspiraci, cenné rady a upřímné nadšení pro tuto práci

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: 21.07.2024

Podpis:

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'R. Kunc', written over a horizontal line.

Obsah.....	3
Anotace.....	4
Úvod.....	6
1. Vybrané intepretace relevantní k Humove kritice společenské smlouvy.....	9
1.1. Lidská přirozenost a její vliv na kritiku společenské smlouvy u Davida Huma.....	10
1.2 Praktické a morální aspekty Humovy kritiky společenské smlouvy	11
1.3. Vliv Humovy kritiky na americké osvícence a její relevance pro současnost	12
2. Esej Davida Huma "O původní smlouvě" - Přehled a hlavní myšlenky	14
2.1 Kritika v praxi – Analýza Humova přístupu v eseji "O původní smlouvě“	18
2.2 <i>Nerealističnost a historická nepodloženost teorie společenské smlouvy</i>	18
2.3 <i>Politická stabilita a kontinuita</i>	19
2.4. <i>Morální povinnosti a loajalita</i> ...	19
2.5 <i>Shrnutí a závěr</i>	20
2.6 Analýza aplikace Humovy vědy o lidské přirozenosti v eseji "O původní smlouvě" 21	
3 Humovo pojetí lidské přirozenosti a jeho důsledky pro kritiku společenské smlouvy	24
3.1 Humovo pojetí morálky a jeho dopad na kritiku společenské smlouvy.....	25
3.2 Rozbor konkrétních oddílů v překladu Hynka Janouška "Pojednání o lidské přirozenosti" "26	
3.3 Analýza Humovy kritiky společenské smlouvy v "Pojednání o lidské přirozenosti".....	29
4. Komparace hlavních argumentů v Humových dílech "Pojednání o lidské přirozenosti" a eseji "Of the Original Contract a mé vlastní úvahy	31
4.1 Kritické hlasy k Humově kritice společenské smlouvy	34
5. Závěr.....	36
6. Dodatek: Nástin anotace kritického vydání Humovy eseje 'Of the original contract...'	39

Anotace

Tato práce, která nese název "Humova kritika teorií společenské smlouvy v Esejích a Pojednání o lidské přirozenosti", se zaměřuje na detailní analýzu a porovnání argumentace obsažené v Humových Esejích, zejména v eseji "Of the Original Contract", a v jeho díle "Pojednání o lidské přirozenosti", především ve třetí knize věnované problematice morálky. Cílem je prozkoumat, zda a jakým způsobem je v Esejích přítomna Humova "věda o lidské přirozenosti", a jestli jeho kritika teorií společenské smlouvy vychází z pozic vypracovaných v Pojednání, nebo představuje posun k samostatné a svébytné argumentaci.

Práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol. Na začátku poskytnu úvod do tématu, nastíním cíle a strukturu práce. Pak v první kapitole nastíním důležité interpretace vybraných autorů. Druhá kapitola analyzuje Humovu kritiku v eseji "Of the Original Contract". Třetí kapitola podrobně rozebírá kritiku společenské smlouvy v "Pojednání o lidské přirozenosti". Závěrečná kapitola shrnuje hlavní body práce a diskutuje význam Humovy kritiky pro současnou teoretickou debatu o politické legitimitě a autoritě.

Práce je teoreticky zaměřená a analyzuje primární literaturu Davida Huma, včetně českých překladů a originálních anglických textů, doplněných sekundárními zdroji poskytujícími širší kontext a různé interpretace Humovy filozofie. Součástí práce je i autorský překlad eseje "Of the Original Contract".

Abstract

This thesis, entitled "Hume's critique of social contract theories in Essays and A Treatise of Human Nature," focuses on a detailed analysis and comparison of the arguments presented in Hume's Essays, specifically the essay "Of the Original Contract," and his work "A Treatise of Human Nature," particularly the third book on morals. The aim is to explore whether and how Hume's "science of human nature" is present in the Essays and whether his critique of social contract theories stems from positions developed in the Treatise or represents a shift toward an independent and unique argumentation.

The thesis is divided into five main chapters. It begins with an introduction outlining the topic, objectives, and structure of the work. The first chapter then presents important interpretations by selected authors. The second chapter analyzes Hume's critique in the essay "Of the Original Contract." The third chapter examines the critique of the social contract in "A Treatise of Human Nature" in detail. The concluding chapter summarizes the main points of the work and discusses the significance of Hume's critique for contemporary theoretical debates on political legitimacy and authority.

This thesis is theoretically oriented and analyzes primary literature by David Hume, including Czech translations and original English texts, supplemented by secondary sources that provide a broader context and various interpretations of Hume's philosophy. The thesis also includes the author's own translation of the essay "Of the Original Contract."

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybral téma "Kritika teorie společenské smlouvy podle Davida Huma". Cílem práce je analyzovat a pochopit Humovu kritiku teorie společenské smlouvy, jak se objevuje v jeho dílech "Of the Original Contract" a "Pojednání o lidské přirozenosti". Filozof, jenž generačně patří k osvícenskému myšlení, přinesl hluboké a často kontroverzní názory na politiku, společnost a lidskou přirozenost té doby. Jeho skeptický a empirický přístup k poznání a morálce, kdy zdůrazňuje význam zkušenosti a pozorování před abstraktními principy, poskytuje důležitý kontext pro kritické zkoumání základních principů, na kterých stojí teorie společenské smlouvy.

Tuto teorii,¹ kterou rozvinuli filozofové jako Thomas Hobbes a John Locke, Hume kritizuje na několika úrovních: od historické, přes empirickou až po praktickou. V této práci se zaměřím na několik klíčových aspektů jeho kritiky.

Práce se specificky zaměřuje na to, jak Humovo pojetí lidské přirozenosti, s důrazem na roli vášní, zvyků a zkušenosti, formuje jeho odmítnutí teorie společenské smlouvy. Zároveň se bude snažit odpovědět na otázku, zda je Humova kritika v eseji "Of the Original Contract" pouhým důsledkem jeho dřívějších myšlenek formulovaných v "Pojednání o lidské přirozenosti", nebo zda představuje určitý posun a má vlastní, specifickou dynamiku. Analýza se opírá o překlad Hynka Janouška "Pojednání o lidské přirozenosti" a zkoumá, jak Humovy argumenty v "Pojednání" tvoří základ pro jeho kritiku v eseji "Of the Original Contract".

Práce je rozdělena do pěti kapitol. Po úvodu do teorie společenské smlouvy se nejprve zaměříme na historický kontext vzniku analyzovaných děl a Humova života. V další kapitole ukážu relevantní literaturu, která o tom píše. Pak se budeme věnovat detailní analýze Humovy kritiky teorie společenské smlouvy v eseji "Of the Original Contract", kde se zaměříme na jeho argumenty proti historické pravdivosti, psychologické a morální udržitelnosti tohoto

¹ Teorie společenské smlouvy-společenská smlouva je teoretický koncept, který se používá k vysvětlení původů a legitimacy politických autorit a společenských řádů. Podle této teorie se jednotlivci v hypotetickém "přirozeném stavu" dohodli na vytvoření společnosti a vlády, aby zajistili své základní potřeby, jako je bezpečnost, pořádek a spravedlnost. Tato dohoda, známá jako společenská smlouva, je základem politické autority a stanovuje práva a povinnosti jak vládců, tak občanů.

konceptu. Následně se ponoříme do Humova "Pojednání o lidské přirozenosti", kde se zaměříme na jeho pojetí lidské přirozenosti. V předposlední kapitole udělám důkladnou komparaci a ukážu jeho důsledky pro kritiku společenské smlouvy. V závěru shrneme hlavní body práce, zhodnotíme relevanci Humovy kritiky pro současné teoretické debaty o politické legitimitě a autoritě a zvážíme, zda kritika v eseji představuje posun oproti "Pojednání", či zda se jedná o logický důsledek jeho dříve formulovaných myšlenek.

Práce je zaměřena teoreticky a vychází z analýzy primární literatury Davida Huma. Pracuji nejenom českými překlady jeho děl, ale také s originálními anglickými texty, abych zajistil co nejpřesnější porozumění Humovým myšlenkám. K vypracování byly použity také sekundární zdroje, které poskytují širší kontext a různé interpretace Humovy filozofie.

Historie vzniku: Od Pojednání k Esejům

Pro pochopení Humovy kritiky teorie společenské smlouvy považuji za důležité zasadit ji do kontextu jeho filozofického vývoje a historických okolností vzniku obou analyzovaných děl – "Pojednání o lidské přirozenosti" a "Esejů, morálních a politických". Právě tento širší kontext mi pomáhá lépe uchopit návaznost a vývoj Humových argumentů.

"Pojednání o lidské přirozenosti" vnímám jako klíčové dílo pro pochopení Humovy filozofie. Je to dílo ambiciózní, v němž se mladý Hume pokusil vybudovat "vědu o člověku", založenou na empirickém pozorování. Fascinující je pro mě jeho snaha o systematické zkoumání lidské mysli, vášní a morálky. Pojednání se skládá ze tří knih, přičemž pro mou práci je stěžejní třetí kniha věnovaná morálce. Právě zde Hume poprvé formuluje kritiku teorie společenské smlouvy, která je pro mě stěžejním tématem. Zaujalo mě, jak Hume odmítá idealizované představy o racionálním založení společnosti a staví do popředí roli zvyku, tradice a sympatie. Neúspěch Pojednání u tehdejšího publika vnímám jako jistou křivdu, zároveň si ale uvědomuji, že se jednalo o dílo značně originální a pro svou dobu možná i těžko stravitelné.

Eseje, publikované v letech 1741-1776, vnímám jako Humovu snahu o zpřístupnění svých myšlenek širšímu publiku. Esejistická forma mu umožnila psát srozumitelněji a

vyhnout se složitým metafyzickým konceptům, které odrazovaly čtenáře Pojednání. Esej "O původní smlouvě"¹ je pro mě skvělým příkladem Humova esejistického mistrovství. Na relativně krátkém prostoru shrnuje své argumenty proti teorii společenské smlouvy a činí to srozumitelně a poutavě.

Při studiu obou děl jsem si uvědomil, že mezi nimi existuje jasná linie kontinuity. Eseje nepovažuji za popření Pojednání, ale spíše za jeho rozvinutí a zpřístupnění. Humova kritika teorie společenské smlouvy v Esejích je pro mě logickým vyústěním jeho dřívějších úvah a zároveň jejich aplikací na konkrétní politické a společenské problémy. Vnímám to tak, že Hume v Esejích navazuje na své myšlenky z Pojednání a rozvíjí je do hloubky. Zároveň se snaží o srozumitelnější a přístupnější formu, aby oslovil širší publikum. To z Esejů činí nejen cenný doplněk k Pojednání, ale i samostatně stojící dílo, které má i po staletích co říci i dnešnímu čtenáři.

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek). H. Janoušek překládá Humův termín "original contract" jako "původní smlouva", což by mohlo vést k mylné interpretaci. Ačkoliv Hume kritizuje koncept společenské smlouvy jakožto historické události, používá termín "původní smlouva" spíše jako myšlenkový experiment k analýze principů fungování společnosti. Janoušek se tak snaží zachovat Humovu terminologii, je však třeba mít na paměti, že Hume vkládá do pojmu "původní smlouva" odlišný význam, než jaký mu přisuzovali někteří jeho současníci.

1. Vybrané interpretace relevantní k Humově kritice společenské smlouvy

Historický kontext a kritika ahistoričnosti společenské smlouvy u Davida Huma.

V této kapitole prozkoumáme interpretace a analýzy Humovy kritiky, které nabízejí vybraní autoři sekundární literatury.

Zaměříme se především na Humovu kritiku ahistoričnosti konceptu společenské smlouvy a zasadíme ji do širšího historického a filozofického kontextu. Již od počátku je patrné, že Hume zpochybňuje samotnou existenci historické události, jež by měla tvořit základ teorie společenské smlouvy. Adéla Rádková ve své knize zdůrazňuje Humův argument o absenci důkazů o formálním uzavření smlouvy o vzniku vlády.¹ Podobně argumentují i C.J. Berry² ve svém díle. Hume podle nich vnímá ideu explicitní dohody mezi lidmi a vládou jako fikci bez opory v historické realitě. Důraz na ahistoričnost společenské smlouvy nacházíme i u W. Röda³ a v knize "The Cambridge Companion to Hume" editovaném D.F. Nortonem a J. Taylorem.⁴ Autoři se shodují, že Hume odmítá koncept společenské smlouvy jako základ politické autority právě proto, že nevidí žádné historické důkazy pro její existenci. Místo toho preferuje historický a empirický přístup k pochopení vzniku a fungování politických institucí. H. Janoušek ve své předmluvě k českému vydání⁵ zdůrazňuje, že Hume chápe politické a morální instituce jako produkt dlouhodobého historického vývoje, nikoliv jako výsledek racionální dohody. Podobně si myslí J. Harris⁶ a G. Klosko,⁷ kteří zdůrazňují Humův důraz na historický kontext a jeho skepsi vůči abstraktním principům, které neodpovídají historické zkušenosti. Hume vnímá koncept společenské smlouvy jako nerealistický a historicky nepodložený, na tom se shodují všichni autoři, ačkoliv se ve svých interpretacích jeho kritiky mírně odlišují. Jeho důraz na empirické poznání a historický kontext formování politických institucí nabízí alternativní pohled na otázku legitimacy a moci, který je založen na analýze reálných historických procesů a lidského chování.

¹ A. RÁDKOVÁ, Politické Myšlení Davida Huma: Základní otázky, východiska a inspirace pro americké otce zakladatele, Univerzita Hradec Králové, 2019, str.91.

² CH. BERRY, David Hume, Volume 3, Ed. by J. Meadowcroft. Bloomsbury, 2013 (2009), str. 60.

³ W. RÖD, Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua. Praha: Oikoymenh, 2004, str. 430.

⁴ The Cambridge Companion to Hume, Ed. by D.F.Norton a J.Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, str.353.

⁵ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), předmluva, str.32.

⁶ The Oxford Handbook of British Philosophy in the Eighteenth Century, Ed. by J. Harris, Oxford: Oxford University Press, 2013, str.502.

⁷ The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy, Ed. by G. Klosko, Oxford: Oxford University Press, 2013, str. 616.

1.1 Lidská přirozenost a její vliv na kritiku společenské smlouvy u Davida Huma

V předchozí kapitole jsme se věnovali Humově kritice ahistoričnosti konceptu společenské smlouvy. Tato kritika je však neoddělitelně spjata s jeho pojetím lidské přirozenosti, jež tvoří jeden z pilířů jeho filozofie. V této kapitole se proto zaměříme na to, jak Humovy názory na lidskou přirozenost ovlivnily jeho odmítnutí teorie společenské smlouvy. Hume staví svou kritiku na přesvědčení, že lidské chování není primárně vedeno rozumovou úvahou a vědomým směřováním k dobru, jak předpokládají někteří zastánci teorie společenské smlouvy. Naopak, zdůrazňuje roli vášní, emocí, zvyků a instinktů, které považuje za mnohem silnější hybatele lidského jednání. Adéla Rádková ve své knize uvádí, že Hume vidí v lidské přirozenosti překážku pro uzavření a dodržování hypotetické společenské smlouvy. Podle Rádkové Hume argumentuje, že "lidé nejsou dostatečně racionální a předvídaví, aby dokázali zvážit všechny důsledky takové smlouvy a řídit se jí v dlouhodobém horizontu".¹ Tuto myšlenku rozvíjí i CH. Berry ve své studii, kde zdůrazňuje, že Hume chápe lidskou přirozenost jako "ovlivněnou spíše sobectvím, vášněmi a snahou o okamžité uspokojení než abstraktními principy spravedlnosti a dodržováním smluv".² J. Harris ve své knize dodává, že pro Huma "nejsou lidé motivováni k dodržování pravidel a zákonů abstraktním konceptem spravedlnosti, ale spíše obavou z trestu a touhou po uznání a bezpečí".³

S důrazem na roli zvyků a tradic v lidském chování se setkáváme i u W. Rōda.⁴ Rōd zdůrazňuje, že Hume vidí v lidské tendenci řídit se zavedenými zvyklostmi a napodobovat chování ostatních mnohem silnější faktor než racionální kalkul a vědomé směřování k dobru. Podobně i H. Janoušek ve své předmluvě⁵ zdůrazňuje, že pro Huma jsou "společenské instituce a morální normy spíše výsledkem dlouhodobého historického vývoje a adaptace na měnící se podmínky než produktem racionálního konsenzu". Z výše uvedených interpretací je zřejmé, že Humova kritika teorie společenské smlouvy je neoddělitelně spjata s jeho pojetím lidské přirozenosti. Hume zpochybňuje představu člověka jako bytosti primárně řízené rozumem a zdůrazňuje roli emocí, zvyků a instinktů. Toto pojetí lidské přirozenosti ho vede k odmítnutí teorie společenské smlouvy, která podle něj staví na nerealistických předpokladech

¹ Adéla Rádková Politické Myšlení Davida Huma: Základní otázky, východiska a inspirace pro americké otce zakladatele. Str. 98-99.

² CH. BERRY, David Hume, Volume 3, Ed. by J. Meadowcroft. Bloomsbury, 2013 (2009), str. 48.

³ J. HARRIS, Hume: An Intellectual Biography, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, str. 110.

⁴ W. RÖD, Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua. Praha: Oikoymenh, 2004, 431.

⁵ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 18.

o lidském chování a motivaci.

1.2 Praktické a morální aspekty Humovy kritiky společenské smlouvy

V předchozí kapitole jsme se zabývali Humovým pojetím lidské přirozenosti a jeho vlivem na kritiku společenské smlouvy. Toto pojetí se však neodráží pouze v odmítnutí abstraktního konceptu racionální dohody, ale prolíná se i do Humových argumentů ohledně praktických a morálních aspektů fungování společnosti a vlády. V této kapitole se proto zaměříme na to, jak Humova kritika společenské smlouvy reflektuje jeho pragmatický přístup k politice a jeho specifické chápání morálky. Hume se ve své kritice neomezuje pouze na zpochybňování historické pravdivosti a racionálního základu společenské smlouvy. Zamýšlí se i nad tím, zda by takováto hypotetická smlouva dokázala zajistit stabilitu a funkčnost společnosti. Zde se projevuje jeho pragmatický přístup, který se orientuje na reálné fungování institucí a jejich přínos pro společnost. Například W. Röd zdůrazňuje, že Hume považuje teorie společenské smlouvy za "příliš abstraktní a odtržené od reality lidského chování a historických faktů".¹ Místo neustálého vyjednávání smluv vidí Hume základ fungující společnosti ve sdílených zvycích, tradicích a respektu k autoritě.² S tímto názorem koresponduje i interpretace Berryho, on zdůrazňuje, že Hume vidí v teorii společenské smlouvy "zdroj nestability a anarchie, jelikož by neustále podněcovala pochybnosti o legitimitě vlády a podkopávala by autoritu zavedených institucí".³ Podle Berryho Hume věří, že "pro stabilitu společnosti je důležitější respekt k tradicím, zvykům a autoritě než neustálé zdůrazňování individuálních práv a svobod".⁴ Humův pragmatismus se projevuje i v jeho chápání morálky. Na rozdíl od teoretiků společenské smlouvy, kteří odvozují morální principy z racionální úvahy a hypotetické dohody, Hume spatřuje základ morálky v lidských citech, sympatii a zkušenosti. H. Janoušek ve své předmluvě k "Pojednání o lidské přirozenosti" zdůrazňuje, že Hume "odmítá myšlenku přirozeného práva a morální principy chápe jako produkt lidských citů a zkušenosti". Morální soudy tak pro Huma nejsou výsledkem racionálního poznání objektivních pravd, ale spíše vyjádřením našich emocionálních reakcí na určité jednání a chování".⁵ Z výše uvedených interpretací vyplývá, že Humova kritika společenské smlouvy není pouze záležitostí filozofické disputace, ale odráží i

¹ W. RÖD, Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua. Praha: Oikoymenth, 2004, str.430.

² Tamtéž, str.435.

³ CH. BERRY, David Hume, Volume 3, Ed. by J. Meadowcroft. Bloomsbury, 2013 (2009), str.59-62.

⁴ Tamtéž, str. 59-62.

⁵ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 32.

jeho hlubší přesvědčení o fungování společnosti a lidské morálky. Jeho důraz na pragmatismus, respekt k tradicím a roli emocí v morálním posuzování nabízí alternativní pohled na otázky legitimacy, spravedlnosti a společenského řádu, který se vymyká tradičním schématům teorie společenské smlouvy.

1.3 Vliv Humovy kritiky na americké osvícence a její relevance pro současnost

V předchozích kapitolách jsme se zabývali různými aspekty Humovy kritiky společenské smlouvy, od její ahistoričnosti a nesouladu s lidskou přirozeností až po její praktické a morální nedostatky. Nyní se zaměříme na to, jaký dopad měla Humova kritika na další myslitele a jak rezonuje v kontextu současného myšlení o společnosti a politice. Ačkoliv Hume teorii společenské smlouvy odmítá, jeho myšlenky silně ovlivnily mnoho myslitelů osvícenství, včetně amerických otců zakladatelů. Paradoxně, i když Hume kritizoval koncept společenské smlouvy jako nereálný, jeho důraz na empirismus, skepticismus vůči absolutní moci a význam zvyků a tradic pro fungování společnosti našel odezvu u těch, kteří utvářeli americkou demokracii. Adéla Rádková ve své knize "Politické myšlení Davida Huma" zdůrazňuje, že Humovy myšlenky o rovnováze moci a důležitosti omezení vlády inspirovaly Jamese Madisona a Alexandra Hamiltona při tvorbě americké ústavy.¹ Podobně i CH. Berry a ve své práci zmiňuje, že Humův důraz na historickou zkušenost a potřebu praktických řešení politických problémů rezonoval s pragmatickým přístupem amerických osvícenců.² I když se američtí otcové zakladatelé nakonec rozhodli pro koncept společenské smlouvy jakožto základního principu americké ústavy, Humův vliv je patrný v jejich důrazu na omezení moci vlády, ochranu individuálních práv a svobod a důležitost občanské angažovanosti. Humova kritika společenské smlouvy si zachovává svou aktuálnost i v současné době. V době, kdy je koncept liberální demokracie a s ní spojená idea společenské smlouvy zpochybňována z různých stran, nám Humův skepticismus a důraz na empirické poznání připomínají důležitost kritického myšlení a opatrnosti před univerzálními a abstraktními teoriemi. Humovy myšlenky nás vedou k zamyšlení nad tím, co drží společnost pohromadě, jaké jsou skutečné zdroje politické autority a jakým způsobem lze dosáhnout spravedlivého a stabilního společenského řádu. Jeho důraz na historickou zkušenost, lidskou nedokonalost a důležitost

¹ Adéla Rádková Politické Myšlení Davida Huma: Základní otázky, východiska a inspirace pro americké otce zakladatele. str.148-149.

² CH. BERRY, David Hume, Volume 3, Ed. by J. Meadowcroft. Bloomsbury, 2013 (2009), str.115-118.

emocí a zvyků v lidském chování nám nabízí alternativní perspektivu, která je v mnohem bližším kontaktu s komplexností a proměnlivostí lidské společnosti než idealizované teorie společenské smlouvy.

Jeho myšlenky nám připomínají, že politické instituce a společenský řád nejsou výsledkem abstraktních dohod, ale spíše produktem dlouhodobého historického vývoje, adaptace na měnící se podmínky a kompromisu mezi protichůdnými zájmy.

Následující kapitola se zaměří na Humovu esej, která poskytuje důkladný pohled na Humovo chápání vlády, politické stability a role tradice, což bude dále analyzováno.

2. Esej Davida Huma "O původní smlouvě" - Přehled a hlavní myšlenky

Filozof ve své eseji "O původní smlouvě" vydanou z roku 1748 rozebírá a kritizuje politickou teorii své doby – teorii společenské smlouvy. Hume zpochybňuje samotnou existenci "původní smlouvy" a argumentuje, že drtivá většina vlád v historii nevznikla na základě dobrovolného souhlasu lidu, ale spíše skrze dobytí a uchvácení moci.¹ Odmítá i argument implicitního souhlasu s vládou, jelikož lidé narození do určitého politického uspořádání nemají možnost svobodně si vybrat.²

Hume otevírá svou esej konstatováním, že politické diskuse často formují dvě protichůdné ideologie. Zatímco jedna strana zdůrazňuje posvátnost vlády a odvozuje její legitimitu od božského zřízení, druhá strana spatřuje základ vlády v souhlasu lidu a zastává názor, že lid má právo vzepřít se nepřijatelné vládě. Hume však odmítá jak koncept božského práva králů, tak teorii společenské smlouvy s argumentem, že obě jsou náchylné k manipulaci a neposkytují pevný základ pro legitimní vládu. Tvrdí, že ačkoliv je idea božského původu vlády v jádru správná, politické strany ji interpretují příliš extrémně.³

Následně se Hume zaměřuje na koncept "původní smlouvy" a analyzuje historické příklady. Ukazuje například, že Římská říše, často idealizovaná jako příklad řádu a zákonnosti, byla ve skutečnosti založena na sérii násilných převratů a uchvácení moci. Císaři jako Tiberius, Caligula nebo Nero se k moci dostali skrze intriky, vraždy a podporu armády, nikoliv na základě souhlasu římských občanů.⁴

¹ "Almost all the governments, which exist at present, or of which there remains any record in story, have been founded originally, either on usurpation or conquest, or both, without any pretence of a fair consent, or voluntary subjection of the people." Str. 471-472.

² "Should it be said, that, by living under the dominion of a prince, which one might leave, every individual has given a tacit consent to his authority, and promised him obedience; it may be answered, that such an implied consent can only have place, where a man imagines, that the matter depends on his choice. But where he thinks (as all mankind do who are born under established governments) that by his birth he owes allegiance to a certain prince or certain form of government; it would be absurd to infer a consent or choice, which he expressly, in this case, renounces and disclaims." Str.475.

³ "The one party, by tracing up government to the DEITY, endeavour to render it so sacred and inviolate, that it must be little less than sacrilege, however tyrannical it may become, to touch or invade it, in the smallest article. The other party, by founding government altogether on the consent of the PEOPLE, suppose that there is a kind of original contract, by which the subjects have tacitly reserved the power of resisting their sovereign, whenever they find themselves aggrieved by that authority, with which they have, for certain purposes, voluntarily entrusted him. These are the speculative principles of the two parties; and these too are the practical consequences deduced from them." Str.466.

⁴ Who shall tell me, whether GERMANICUS or DRUSUS ought to have succeeded to TIBERIUS, had he died, while they were both alive, without naming any of them for his successor? Ought the right of adoption to be received as equivalent to that of blood, in a nation, where it had the same effect in private families, and had already, in two instances, taken place in the public? Ought GERMANICUS to be esteemed the elder son because he was born before DRUSUS; or the younger,

I zdánlivě mírové změny ve vládách, jako jsou expanze říší a migrace, byly podle Huma často důsledkem síly a donucení.¹ Dokonce i zdánlivě legitimní předání moci, jako je nástupnictví na základě sňatku nebo závěti, Hume vnímá spíše jako projev moci a kontroly panovníků nad svými poddanými než jako projev svobodné vůle lidu.²

Argument zastánců teorie o implicitním souhlasu s vládou, se kterou se lidé narodili, Hume odmítá s tím, že chudí a nevzdělání nemají svobodnou volbu emigrovat.³ A i ti, kteří emigrují, mohou být svými původními panovníky nadále považováni za poddané.⁴ Používá přitom příklad člověka uneseného na loď, který je nucen poslouchat kapitána, i když s tím ve skutečnosti nesouhlasí.⁵ Stejně tak podle Huma nelze považovat za svobodný souhlas ani pasivní akceptaci vlády ze strachu z trestu. V eseji důkladně rozebírá a vyvrací argument, že pouhé žití pod vládou a placení daní představuje implicitní souhlas s touto vládou. Zpochybňuje i legitimitu voleb jakožto projevu svobodné vůle lidu. Argumentuje, že volby jsou často ovládnuty úzkou skupinou mocných jedinců nebo davovou psychózou a že jen zřídka odrážejí skutečnou vůli většiny.⁶ Dokonce i zdánlivě demokratický charakter Slavné revoluce v Anglii v roce 1688, Hume zpochybňuje s tím, že o změně panovníka rozhodla jen úzká skupina politiků a že většina obyvatelstva neměla na výběr nového panovníka žádný

because he was adopted after the birth of his brother? Ought the right of the elder to be regarded in a nation, where he had no advantage in the succession of private families? Ought the ROMAN empire at that time to be deemed hereditary, because of two examples; or ought it, even so early, to be regarded as belonging to the stronger or to the present possessor, as being founded on so recent an usurpation?", str.483.

¹ The face of the earth is continually changing, by the increase of small kingdoms into great empires, by the dissolution of great empires into smaller kingdoms, by the planting of colonies, by the migration of tribes. Is there any thing discoverable in all these events, but force and violence? Where is the mutual agreement or voluntary association so much talked of? str.471.

² Even the smoothest way, by which a nation may receive a foreign master, by marriage or a will, is not extremely honourable for the people; but supposes them to be disposed of, like a dowry or a legacy, according to the pleasure or interest of their rulers.", str 471-472.

³ Can we seriously say, that a poor peasant or artizan has a free choice to leave his country, when he knows no foreign language or manners, and lives from day to day, by the small wages which he acquires? We may as well assert, that a man, by remaining in a vessel, freely consents to the dominion of the master; though he was carried on board while asleep, and must leap into the ocean, and perish, the moment he leaves her, str.475.

⁴ The truest *tacit* consent of this kind, that is ever observed, is when a foreigner settles in any country, and is beforehand acquainted with the prince, and government, and laws, to which he must submit: Yet is his allegiance, though more voluntary, much less expected or depended on, than that of a natural born subject. On the contrary, his native prince still asserts a claim to him. And if he punish not the renegade, when he/seizes him in war with his new prince's commission; this clemency is not founded on the municipal law, which in all countries condemns the prisoner; but on the consent of princes, who have agreed to this indulgence, in order to prevent reprisals, str.476.

⁵ We may as well assert, that a man, by remaining in a vessel, freely consents to the dominion of the master; though he was carried on board while asleep, and must leap into the ocean, and perish, the moment he leaves her, str.475.

⁶ "But where no force interposes, and election takes place; what is this election so highly vaunted? It is either the combination of a few great men, who decide for the whole, and will allow of no opposition: Or it is the fury of a multitude, that follow a seditious ringleader, who is not known, perhaps, to a dozen among them, and who owes his advancement merely to his own impudence, or to the momentary caprice of his fellows. Are these disorderly elections, which are rare too, of such mighty authority, as to be the only lawful foundation of all government and allegiance?", str.472.

reálný vliv.¹

Místo abstraktního konceptu společenské smlouvy Hume navrhuje pragmatičtější pohled na legitimitu vlády. Tvrdí, že vlády nevznikají na základě hypotetického souhlasu, ale spíše z praktické potřeby zajistit v lidské společnosti mír, pořádek a spravedlnost.² Tyto potřeby jsou podle Huma dostatečným základem pro legitimitu vlády, i když tato vláda nevznikla na základě explicitního souhlasu všech občanů.

Hume dále uvádí příklady panovníků, kteří sami odmítali koncept souhlasu lidu jakožto základu své moci. Jindřich IV. a Jindřich VII., angličtí králové, kteří se k moci dostali i díky podpoře parlamentu, se podle Huma zdráhali odvozovat svou legitimitu od souhlasu lidu, protože se obávali, že by to oslabilo jejich autoritu.³ Zmiňuje i příklad Achájského spolku, který je často uváděn jako příklad starověké demokracie. I v tomto případě však Hume upozorňuje na to, že některá města byla do spolku donucena silou.⁴

Podrobně se věnuje i otázce nástupnictví v Římské říši, kde se k moci často dostávali ti, kteří měli kontrolu nad armádou, a nikoliv ti, kteří by měli legitimní nárok na trůn. Uvádí příklady chaotického období po smrti císaře Commoda, kdy se o moc ucházelo několik uchazečů, i dokonce zdůrazňuje, že v takových situacích rozhodovala spíše síla než právo.⁵

¹ "Let not the establishment at the Revolution deceive us, or make us so much in love with a philosophical origin to government, as to imagine all others monstrous and irregular. Even that event was far from corresponding to these refined ideas. It was only the succession, and that only in the regal part of the government, which was then changed: And it was only the majority of seven hundred, who determined that change for near ten millions.", tamtéž str.472.

² The case is precisely the same with the political or civil duty of *allegiance*, as with the natural duties of justice and fidelity. Our primary instincts lead us, either to indulge ourselves in unlimited freedom, or to seek dominion over others: And it is reflection only, which engages us to sacrifice such strong passions to the interests of peace and public order. A small degree of experience and observation suffices to teach us, that society cannot possibly be maintained without the authority of magistrates, and that this authority must soon fall into contempt, where exact obedience is not payed to it. The observation of these general and obvious interests is the source of all allegiance, and of that moral obligation, which we attribute to it. str.480

³ HARRY the IVth and HARRY the VIIth of ENGLAND, had really no title to the throne but a parliamentary election; yet they never would acknowledge it, lest they should thereby weaken their authority. Strange, if the only real foundation of all authority be consent and promise!, str.473.

⁴ The ACHAEANS enjoyed the freest and most perfect democracy of all antiquity; yet they employed force to oblige some cities to enter into their league, as we learn from POLYBIUS, tamtéž.

⁵ COMMODUS mounted the throne after a pretty long succession of excellent emperors, who had acquired their title, not by birth, or public election, but by the fictitious rite of adoption. That bloody debauchee being murdered by a conspiracy suddenly formed between his wench and her gallant, who happened at that time to be Praetorian Praefect; these immediately deliberated about choosing a master to human kind, to speak in the style of those ages; and they cast their eyes on PERTINAX...The discontent of the Praetorian bands broke out in a sudden sedition, which occasioned the murder of that excellent prince: And the world being now without a master and without government, the guards thought proper to set the empire formally to sale. JULIAN, the purchaser, was proclaimed by the soldiers, recognized by the senate, and submitted to by the people; and must also have been submitted to by the provinces, had not the envy of the legions begotten opposition and resistance. PESCENNIUS NIGER in SYRIA elected himself emperor, gained the tumultuary consent of his army, and was attended with the secret good-will of the senate and people of ROME. ALBINUS in BRITAIN found an equal right to set up his claim; but SEVERUS, who governed PANNONIA, prevailed in the end above both of them. That able politician and warrior, finding his own birth and dignity too much inferior to the imperial crown, professed, at first, an intention only of revenging the death of PERTINAX. He marched as general into ITALY; defeated JULIAN; and without our being able to fix any precise commencement even of the soldiers' consent, he

Zmiňuje i spor o francouzský trůn mezi Eduardem III. a Filipem z Valois, který podle něj ukazuje, že otázka legitimního nástupnictví může být natolik nejasná a sporná, že ji nelze rozhodnout jinak než silou.¹

was from necessity acknowledged emperor by the senate and people; and fully established in his violent authority by subduing NIGER and ALBINUS. *Inter haec Gordianus CAESAR* (says CAPITOLINUS, speaking of another period) *sublatus a militibus*. *Imperator est appellatus quia non erat alius in praesenti*. Str. 483-484.

¹And our historian RAPIN pretends, that the controversy between EDWARD the Third and PHILIP DE VALOIS was of this nature, and could be decided only by an appeal to heaven, that is, by war and violence Str 482-483.

2.1 Kritika v praxi – Analýza Humova přístupu v eseji "O původní smlouvě"

Tato kapitola se věnuje podrobné analýze argumentů, které David Hume prezentuje ve své eseji "O původní smlouvě". Zaměříme se na jeho kritiku konceptu společenské smlouvy, vycházející z jeho empirického a pragmatického přístupu k filozofii. Postupně rozebereme jeho argumenty o nereálnosti a historické nepodloženosti teorie, o důrazu na politickou stabilitu a kontinuitu, o analýze morálních povinností a loajality vůči vládě a o tom, jakým způsobem se v eseji projevuje Humova "věda o lidské přirozenosti". Cílem kapitoly je ukázat, jak Hume propojuje své filozofické myšlenky s konkrétní analýzou politické teorie a jak jeho kritika otevírá nové perspektivy pro pochopení vzniku a fungování politických institucí.

2.2 Nerealističnost a historická nepodloženost teorie společenské smlouvy

David Hume ve své eseji útočí na teorii společenské smlouvy ze dvou stran – zpochybňuje jak její historickou autenticitu, tak i teoretickou podloženost. Tvrdí, že neexistují žádné důkazy o tom, že by vlády, kdy vznikly na základě formální dohody mezi lidmi, jak to teorie předpokládá. Naopak, historie podle něj ukazuje, že vlády se formovaly spíše skrze procesy dobývání, násilí a dědičného nástupnictví.¹ Hume jde ale ještě dále a zpochybňuje i samotnou možnost svobodného a racionálního uzavření takové smlouvy.² Filosof rozvíjí myšlenku, že vlády a politické struktury se formují spíše organicky a evolučně, než na základě racionálních a předem stanovených dohod.³ Lidé jsou podle něj náchylnější k následování tradic a zvyků, které se vyvinuly během času, než k přijímání nových a abstraktních myšlenek. Tento argument podporuje jeho kritiku racionalistických teorií a zdůrazňuje význam historického a kulturního kontextu pro pochopení politické legitimacy.

¹ Almost all the governments, which exist at present, or of which there remains any record in story, have been founded originally, either on usurpation or conquest, or both, without any pretence of a fair consent, or voluntary subjection of the people." str. 471.

² Were you to preach, in most parts of the world, that political connexions are founded altogether on voluntary consent or a mutual promise, the magistrate would soon imprison you, as seditious, for loosening the ties of obedience; if your friends did not before shut you up as delirious, for advancing such absurdities. It is strange, that an act of the mind, which every individual is supposed to have formed, and after he came to the use of reason too, otherwise it could have no authority; that this act, I say, should be so much unknown to all of them, that, over the face of the whole earth, there scarcely remain any traces or memory of it, str. 470.

³ As human society is in perpetual flux, one man every hour going out of the world, another coming into it, it is necessary, in order to preserve stability in government, that the new brood should conform themselves to the established constitution, and nearly follow the path which their fathers, treading in the footsteps of theirs, had marked out to them. str. 476-477

2.3 Politická stabilita a kontinuita

Hume klade důraz na význam stability a kontinuity vlády pro blaho společnosti.¹ Tvrdí, že politické instituce musí být flexibilní a schopné se přizpůsobovat měnícím se podmínkám a potřebám společnosti. Pokud by každá generace měla právo znovu vyjednávat společenskou smlouvu, vedlo by to podle Huma k nestabilitě a chaosu.² Tento pragmatický přístup k politické legitimnosti je v přímém kontrastu s rigidní a fixní povahou teoretických společenských smluv.

Hume také argumentuje, že loajalita k vládě a poslušnost zákonům nejsou výsledkem racionální volby, ale spíše důsledkem dlouhodobého působení zvyků a tradic. Tvrdí: „Lidé jsou více nakloněni dodržovat zákony a respektovat autority, které jsou součástí jejich kulturního a historického dědictví.“³ Tento názor je klíčový pro Humovu kritiku, neboť ukazuje, že legitimita vlády závisí na schopnosti reflektovat a respektovat historické a kulturní kontexty.

2.4 Morální povinnosti a loajalita

Hume analyzuje morální povinnosti a loajalitu vůči vládě. Tvrdí, že tyto povinnosti nevznikají z formálního souhlasu, ale z přirozených lidských potřeb a společenských vazeb. Hume se domnívá, že lidské chování neřídí abstraktní smlouvy, nýbrž konkrétní zkušenosti.⁴ Tento pohled ještě byl rozpracován v jeho díle "Pojednání o lidské přirozenosti", kde Hume klade důraz na pozorování a analýzu konkrétních historických a společenských podmínek.

¹ But even the former were long the source of many disorders, and still more dangers...": Hume zde zmiňuje "former", čímž odkazuje na násilné inovace vzešlé od Jindřicha VIII. I když se tyto změny mohly zdát z krátkodobého hlediska úspěšné, Hume upozorňuje, že z dlouhodobého hlediska přinesly nepořádek a nebezpečí. "...and if the measures of allegiance were to be taken from the latter, a total anarchy must have place in human society, and a final period at once be put to every government.": Zde Hume hovoří o "latter", tedy o změnách za Karla I., které vnímá jako produkt fanatismu a frakcí. Tvrdí, že pokud by se loajalita a poslušnost odvíjely od takovýchto principů, vedlo by to k naprosté anarchii a zániku jakékoli vlády. str. 477

² Did one generation of men go off the stage at once, and another succeed, as is the case with silk-worms and butterflies, the new race, if they had sense enough to choose their government, which surely is never the case with men, might voluntarily, and by general consent, establish their own form of civil polity, without any regard to the laws or precedents, which prevailed among their ancestors. But as human society is in perpetual flux, one man every hour going out of the world, another coming into it, it is necessary, in order to preserve stability in government, that the new brood should conform themselves to the established constitution, and nearly follow the path which their fathers, treading in the footsteps of theirs, had marked out to them, str.476-477

³ Tamtéž, str.476-477.

⁴ What necessity, therefore, is there to found the duty of allegiance or obedience to magistrates on that of fidelity or a regard to promises, and to suppose, that it is the consent of each individual, which subjects him to government; when it appears, that both allegiance and fidelity stand precisely on the same foundation, and are both submitted to by mankind, on account of the apparent interests and necessities of human society?" Str. 480-481.

Hume také zdůrazňuje, že morální povinnosti a loajalita nejsou univerzální, ale specifické pro každou společnost. Podle něhož každá společnost má své vlastní morální normy a hodnoty, které jsou formovány jejím historickým a kulturním kontextem. Tento argument podporuje jeho kritiku univerzálních teorií a zdůrazňuje význam relativismu v morálních a politických otázkách.

2.5 Shrnutí a závěr

Důležitým závěrem bude , že teorie společenské smlouvy není podložena reálnými historickými fakty. Píše: „Legitimita vlády je založena na její schopnosti poskytovat pořádek a ochranu, a nikoli na nějaké abstraktní smlouvě.“¹ Hume varuje před idealizací teoretických modelů, které mohou vést k přehlížení praktických aspektů politického života.

Humova esej "Of the Original Contract" poskytuje systematickou kritiku teorie společenské smlouvy, která je založena na empirickém a pragmatickém přístupu. Hume ukazuje, že koncept společenské smlouvy nedokáže zohlednit skutečnou povahu lidského chování a vznik vlády, což činí jeho kritiku relevantní i pro současné teoretické debaty.

Filozofická analýza nabízí důležité poznatky pro moderní politickou filozofii a teorii vládnutí. Jeho důraz na historický a kulturní kontext stejně jako na pragmatické aspekty politické legitimacy poskytuje užitečný rámec pro kritické zkoumání současných politických teorií a praxí. Jeho kritika společenské smlouvy není pouhým akademickým cvičením. Jeho esej má i dnes, v době demokratických revolucí a proměn politických systémů, značnou relevanci. Nutí nás klást si otázky o skutečných základech politické legitimacy a o tom, zda je koncept dobrovolného souhlasu lidu v praxi vůbec dosažitelný. Jeho skepse vůči teorii společenské smlouvy neznámá, že by byl zastáncem autoritářství či despotie. Naopak, jeho esej je prochnuta obavou o svobodu a spravedlnost. Hume se domnívá, že stabilní a spravedlivý politický řád nemůže být vybudován na abstraktních principech, ale musí vycházet z realistického pochopení lidské přirozenosti a fungování společnosti. Lidská společnost je pro Huma spíše organickým celkem, který se vyvíjí postupně a jehož fungování nelze redukovat na jednoduché principy a smlouvy.

Hume se ve svém díle věnuje i otázce spravedlnosti. Odmítá koncept přirozených práv, která by existovala nezávisle na společnosti a státu. Spravedlnost pro Huma není abstraktním

¹ In reality, there is not a more terrible supposition than that of the general dissolution of government, which is so much insisted on. Whoever considers the human condition will easily perceive how tedious and uncertain the consequences of such a revolution would be, and in the meantime the utmost anarchy and confusion must reign over all." Str.472.

ideálem, ale spíše souborem pravidel a principů, které se vyvíjejí v průběhu dějin a slouží k harmonickému soužití ve společnosti. Tyto principy se odvíjejí od lidské přirozenosti a potřeb a jejich cílem je zajistit mír, pořádek a blahobyt.

Humova skepse vůči abstraktním teoriím a jeho důraz na empirické poznání a historickou zkušenost ho vedly k formulování umírněného a pragmatického politického programu. Hume se stavěl proti radikálním revolučním změnám a preferoval postupnou reformu stávajících institucí. Vláda by podle něj měla být založena na respektu k tradici, zvyklostem a zavedeným pořádkům, ale zároveň by se neměla bát opatrné inovace a přizpůsobování se měnícím se podmínkám.

Důraz na umírněnost a kompromis se odráží i v jeho pohledu na vztah mezi svobodou a autoritou. Hume si byl vědom, že svoboda bez omezení vede k anarchii a chaosu, zatímco absolutní autorita potlačuje lidskou individualitu a kreativitu. Ideální stát by proto měl najít rovnováhu mezi těmito dvěma extrémami a zajistit jak svobodu jednotlivce, tak i stabilitu a bezpečnost pro všechny.

Jeho kritika abstraktních teorií a důraz na realismus, umírněnost a kompromis v politice jsou nadčasové a relevantní i pro současnou společnost. Humovo dílo nám připomíná, že politika není exaktní věda a že neexistují jednoduchá a univerzální řešení pro komplexní společenské problémy.

2.6 Analýza aplikace Humovy vědy o lidské přirozenosti v eseji "Of the Original Contract"

Humova esej "O původní smlouvě" je skvělým příkladem aplikace jeho "vědy o lidské přirozenosti" na politickou filozofii. Ačkoliv esej vznikla později než jeho stěžejní dílo

"Pojednání o lidské přirozenosti", je patrné, že Hume v ní aplikuje a rozvíjí principy definované v Pojednání. V jeho eseji se Humova "věda o lidské přirozenosti" projevuje v několika základních ohledech:

Empirický základ argumentace:

Hume staví svou kritiku teorie společenské smlouvy na pozorování skutečných historických a společenských jevů. Odmítá spekulativní konstrukce a místo toho se obrací k analýze historických událostí a fungování reálných společností. Argumentuje, že většina vlád v historii nevznikla na základě dobrovolné dohody, jak předpokládá teorie společenské smlouvy, ale spíše skrze násilí, dobytí a uchvácení moci.¹ Tímto zpochybňuje samotný základ teorie, která je podle něj v rozporu s historickou zkušeností. Dále uvádí příklady Římské říše a nástupnictví jejích císařů,² aby demonstroval, že realita se od idealizované představy společenské smlouvy značně liší.

Důraz na praxi a pragmatismus:

Tento důraz na empirické poznání a odmítnutí spekulací se projevuje i v Humově pragmatickém přístupu k politické filozofii. V eseji se tak nezaměřuje pouze na teoretické zdůvodnění moci, ale především na praktické a pragmatické aspekty politické teorie. Zajímá se o to, jak politické instituce skutečně fungují a jaké jsou reálné zdroje politické legitimacy. Stabilita a pořádek jsou pro něj důležitější než abstraktní ideály. Tvrdí, že „Obedience or subjection becomes so familiar, that most men never make any enquiry about its origin or cause, more than about the principle of gravity, resistance, or the most universal laws of nature.“³ Tímto poukazuje, že lidé se spíše přizpůsobí existujícímu stavu věcí, než aby zkoumali jeho teoretické základy.

Kritika racionalismu:

Právě v tomto důrazu na praxi a fungování institucí se ukazuje Humova kritika racionalismu, tedy přístupů, které přeceňují roli rozumu v lidském jednání. V eseji opakovaně podtrhuje, že lidské chování je ovlivněno především emocemi, zvyky a instinkty. Píše: "But philosophers, who have embraced a party (if that be not a contradiction in terms) are not

¹ D. HUME, *Essays Moral, Political and Literary*, ed. by E.F. Miller, Revised edition, Indianapolis: Liberty Fund, 1987 (1985), str. 471-472.

² D. HUME, *Essays Moral, Political and Literary*, ed. by E.F. Miller, Revised edition, Indianapolis: Liberty Fund, 1987 (1985), str. 483-484.

³ D. HUME, *Essays Moral, Political and Literary*, ed. by E.F. Miller, Revised edition, Indianapolis: Liberty Fund, 1987 (1985), str. 470.

contented with these concessions." ¹ Tímto zpochybňuje racionalitu politických filozofů, kteří se podle něj nechávají unést svými ideologiemi a ignorují realitu lidské přirozenosti.

Důležitost zvyku a tradice:

Pakliže lidské chování není primárně řízeno rozumem, co ho ovlivňuje? Hume vidí klíčovou roli v zvyku a tradici. Klade důraz na jejich roli v utváření lidského chování a společenských institucí. Tvrdí, že lidé jsou spíše nakloněni následovat zavedené zvyky a tradice, než aby se řídili abstraktními principy. Argumentuje, že legitimita vlády se často opírá o dlouhodobou tradici a zvyklost, nikoliv na explicitní souhlas lidu: "A sufficient indication surely of the general sentiment of mankind on this head. For we blame not the partizans of the abdicated family, merely on account of the long time, during which they have preserved their imaginary loyalty." ²

Styl psaní a argumentace:

Kromě výše zmíněných argumentů se Humova věda o lidské přirozenosti projevuje i v jeho stylu psaní a argumentace. Hume se vyhýbá abstraktním spekulacím a dogmatickým tvrzením, které byly typické pro racionalistickou tradici. Místo toho se soustředí na jasnou a srozumitelnou argumentaci, podloženou historickými příklady a pozorováním lidského chování. Jeho styl je elegantní, ale zároveň věcný a přímočarý, což odráží jeho důraz na empirické poznání a skepsi vůči metafyzickým spekulacím. Zároveň se Hume snaží psát pro široké publikum a vyhýbá se odbornému žargonu. Jeho cílem není pouze přesvědčit ostatní filozofy, ale oslovit i vzdělanou veřejnost a podnítit kritické myšlení o politice a společnosti. Tento přístup je v souladu s jeho přesvědčením, že filozofie by neměla být odtržena od reality a měla by sloužit k pochopení a zlepšení lidského života. Využití ironie, satiry a sarkasmu v Humových textech rovněž odráží jeho kritický pohled na racionalistické teorie a jeho důraz na lidskou nedokonalost. Tímto způsobem se Hume snaží čtenáře nejen poučit, ale i pobavit a přimět k zamyšlení nad složitostí lidské existence a fungování společnosti.

Celkově Humova věda o lidské přirozenosti je klíčovým prvkem jeho kritiky teorie společenské smlouvy. Jeho empirický, pragmatický a psychologický přístup poskytuje robustní základ pro jeho argumenty proti této teorii. Tím, že zkoumá skutečné historické události, roli zvyků a tradic a psychologické aspekty lidského chování, Hume dokazuje, že

¹ D. HUME, *Essays Moral, Political and Literary*, ed. by E.F. Miller, Revised edition, Indianapolis: Liberty Fund, 1987 (1985), str. 469.

² D. HUME, *Essays Moral, Political and Literary*, ed. by E.F. Miller, Revised edition, Indianapolis: Liberty Fund, 1987 (1985), str. 479.

jeho kritika není pouze teoretická, ale je pevně zakotvena v pozorování a analýze lidské přirozenosti.

Esej je důkazem, že Humova filozofie má praktickou aplikaci a poskytuje hluboké pochopení toho, jakým způsobem lidské společnosti a vlády skutečně fungují. Tato analýza nám umožňuje lépe pochopit nejen Humovu kritiku teorie společenské smlouvy, ale také jeho celkový přístup k politické filozofii a vědě o lidské přirozenosti.

3. Humovo pojetí lidské přirozenosti a jeho důsledky pro kritiku společenské smlouvy

Než se vrhneme ke detailnějšímu analýzu třetí knihy o Morálce, musím uvést základní teze spojené s této práci.

Ve svém úsilí o vybudování "vědy o lidské přirozenosti" odmítá idealizovaný obraz člověka jako bytosti primárně řízené rozumem. Místo toho staví do popředí roli vášní, zvyků a zkušenosti v lidském chování a formování společenských institucí. Toto pojetí lidské přirozenosti má zásadní dopad na Humovu kritiku společenské smlouvy.

Hume chápe vášně jako primární hybnou sílu lidského jednání. Rozum, ačkoliv nezbytný pro poznání a uvažování, je podle něj "otrokem vášní"¹ a slouží spíše k nalezení prostředků k dosažení cílů, které nám diktují naše vášně. Tato teze má zásadní dopad na Humovo chápání vzniku a fungování společnosti. Pokud jsou to vášně, a nikoliv rozum, co řídí lidské chování, pak představa o svobodné a racionální dohodě, na níž je teorie společenské smlouvy postavena, se jeví jako nereálná.

Dále Hume zdůrazňuje roli zvyků a zkušenosti v lidském životě. Zvyk definuje jako "velkého průvodce lidského života"² a tvrdí, že opakovaná zkušenost s určitými jevy vede k formování asociací v mysli, které následně ovlivňují naše chování a očekávání. Společenské instituce, včetně vlády a zákonů, pak chápe jako produkt dlouhodobého historického vývoje a adaptace na měnící se podmínky, nikoliv jako výsledek vědomé a racionální volby. Toto pojetí lidské přirozenosti má přímý dopad na Humovu kritiku společenské smlouvy. Hume

¹ D. HUME, *Pojednání o lidské přirozenosti*, Kniha 2. *Vášně*, Praha: Togga, 2019 (překl. Hynek Janoušek), str. 209.

² Tamtéž, str.218.

argumentuje, že idealizovaný obraz člověka, na kterém je tato teorie postavena, neodpovídá realitě. Lidé nejsou motivováni k dodržování pravidel a zákonů abstraktními principy spravedlnosti, ale spíše obavou z trestu, touhou po uznání a bezpečím, které jim stabilní společenský řád poskytuje.¹ Humova "věda o lidské přirozenosti" tak problematizuje základní předpoklady teorie společenské smlouvy. Pokud jsou to vášně, zvyky a zkušenost, a nikoliv rozum a abstraktní principy, co formuje lidské chování a společenské instituce, pak se představa o svobodné a racionální dohodě jakožto základu politické autority jeví jako iluzorní. Místo toho Hume nabízí pragmatičtější pohled na legitimitu a stabilitu politické moci, která vychází z její schopnosti uspokojovat základní lidské potřeby a udržovat společenský řád.

3.1 Humovo pojetí morálky a jeho dopad na kritiku společenské smlouvy

Humova kritika společenské smlouvy se neopírá pouze o pragmatické argumenty, ale vychází i z jeho specifického pojetí morálky. Pro pochopení hloubky jeho kritiky je proto nezbytné se blíže podívat na to, jak Hume chápe morální povinnosti a spravedlnost. Hume odmítá racionalistické pojetí morálky, které morální principy odvozuje z rozumu. Místo toho staví do centra morálního cítění sympatii, tedy schopnost sdílet emoce a pocity druhých. Morální soudy podle něj nejsou výsledkem racionální kalkulace, ale spontánní reakce na utrpení a štěstí druhých, které vnímáme skrze sympatii.² Spravedlnost pak Hume chápe jako umělý konstrukt, který vzniká z potřeby regulovat lidské chování a chránit majetek v kontextu omezených zdrojů a sobeckých zájmů.³ Pravidla spravedlnosti, jako je dodržování smluv a respektování vlastnictví, se podle něj vyvíjejí postupně na základě zkušenosti a zvyku, nikoliv na základě apriorní společenské smlouvy. Toto pojetí morálky má zásadní dopad na Humovu kritiku společenské smlouvy. Pokud morální povinnosti nevyplývají z racionálního souhlasu s abstraktními principy, ale z přirozených lidských citů a zkušenosti, pak se představa o svobodné dohodě jakožto základu morálního a politického řádu jeví jako neudržitelná. Místo toho Hume nabízí pragmatičtější pohled na vznik a fungování společnosti. Společnost podle něj nevzniká na základě racionální volby, ale z přirozené lidské potřeby po společnosti a spolupráci. Morální pravidla a politické instituce se pak vyvíjejí postupně na základě zkušenosti a zvyku, s cílem uspokojovat lidské potřeby a udržovat společenský řád.

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 161-162.

² D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 2. Vášně, Praha: Togga, 2019 (překl. Hynek Janoušek), str.185.

³ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str.106.

3.2 Rozbor konkrétních oddílů v překladu Hynka Janouška

“Pojednání o lidské přirozenosti“

Pro rozbor politické filosofie Davida Huma v rámci této diplomové práce jsem zvolil překlad Hynka Janouška “Pojednání o lidské přirozenosti”, z roku 2022. Janouškův překlad je vůbec jedinečný český překlad tohoto klíčového díla osvícenského myšlení. Janoušek se ve svém překladu důsledně drží Humova jazyka a stylu a zároveň obohacuje text o srozumitelné poznámky a vysvětlivky, které usnadňují pochopení Humových myšlenek.

V kapitolách 7-11 třetí části Pojednání, věnované morálce, se Hume věnuje detailní analýze vzniku a fungování vlády a politické poslušnosti. Jeho přístup je protkán důrazem na lidskou přirozenost a pragmatickým pohledem na společenské uspořádání. V následujícím textu se stručně zaměříme na klíčové myšlenky těchto kapitol a jejich relevanci v kontextu širšího filozofického diskurzu, přičemž budeme vycházet z Janouškova překladu.

Kapitola 7: Původ vlády

Hume odmítá idealistické představy o přirozené lidské dobrotě a zdůrazňuje, že lidstvo je poháněno především vlastním zájmem. Ačkoliv si lidé uvědomují důležitost spravedlnosti pro fungování společnosti, jejich přirozená tendence upřednostňovat bezprostřední zisky před dlouhodobými cíli ohrožuje stabilitu a vede k narušování společenského řádu. Jak Hume píše: "Lidé nejsou schopni ani v sobě, ani v druhých radikálně napravit omezenost duše, která je nutí upřednostňovat současné před vzdáleným"¹ Řešením této hrozby je podle Huma ustanovení vlády. Vláda, v ideálním případě neutrální vůči jednotlivým zájmovým skupinám, má za úkol prosazovat spravedlnost a chránit společnost před chaosem. Vládci, jejichž blaho je neoddelitelně spjato s blahem společnosti, mají tak přímý zájem na dodržování a prosazování zákonů. "Zde tedy máme původ občanské vlády a společnosti,"² shrnuje Hume.

Kapitola 8: Původ poslušnosti vůči vládě

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str.148.

² Tamtéž

Hume se v této kapitole kriticky vymezuje vůči teorii společenské smlouvy, která zakládá poslušnost na explicitním či implicitním slibu poddaných. Místo toho argumentuje, že povinnost poslouchat vládu se vyvíjí postupně z našeho vlastního zájmu na zachování míru a stability. Tento zájem je natolik silný, že se stává základem morálního pocitu povinnosti. Hume zdůrazňuje, že počátky vlády a společnosti se nacházejí v mezilidských konfliktech a potřebě regulovat soupeření o zdroje. Vláda se tak stává nezbytným nástrojem pro zajištění bezpečnosti a prosperity, a poslušnost vůči ní se stává projevem racionálního uvažování o vlastním prospěchu. "Odtud mimo jiné můžeme uspokojivě vysvětlit, proč jsou všechny vlády zprvu čistě a bez výjimky monarchické a proč republiky vznikají pouze ze zneužívání monarchie a despotické moci,"¹ uvádí Hume.

Kapitola 9: Meze poslušnosti vůči vládě

Ačkoliv Hume považuje poslušnost za nezbytnou pro fungování společnosti, uznává, že existují výjimky z tohoto pravidla. Pokud se vláda stane tyranskou a utlačující, přestává sloužit svému účelu a lidé mají právo na odpor. Toto právo pramení ze stejného principu vlastního zájmu, který ospravedlňuje existenci vlády. Hume se tak staví proti absolutistickým tendencím a zdůrazňuje, že moc vlády není neomezená. Vláda, která se odchyluje od svého prvotního smyslu a stává se zdrojem útlaku, ztrácí svou legitimitu a otevírá tak prostor pro oprávněný odpor ze strany občanů. "Vláda je pouze lidský vynález určený ku prospěchu společnosti. Když tyranie vládce tuto výhodu odstraní, odstraní také přirozenou povinnost poslouchat,"² argumentuje Hume.

Kapitola 10: Předměty poslušnosti vůči vládě

V této kapitole se Hume zabývá otázkou, komu náleží poslušnost a koho máme pokládat za své legitimní vládce. Analyzuje různé zdroje moci, jako je dlouhé držení, přítomné držení, právo dobytí, dědičné následnictví a pozitivní zákony. Uvádí příklad francouzských králů, kteří dosáhli absolutní moci během dvou generací, a Francouzi by přesto považovali za

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str.151.

² Tamtéž, str. 164.

absurdní hovořit o svých svobodách.¹ Hume argumentuje, že ačkoliv se tyto principy často používají k ospravedlnění moci, jejich skutečná síla pramení z lidské psychologie a tendence akceptovat zavedený řád. Důležitým faktorem je zde zvyk, který posiluje autoritu vlády v myslích lidí. "Právo na moc není ničím jiným než trvalým držením moci, které udržují zákony společnosti a lidský zájem,"² píše filozof. Hume se tak staví skepticky k apriorním nárokům na moc a zdůrazňuje roli historické kontinuity a společenské akceptace při formování legitimní vlády. Poukazuje na příklad Římské a Byzantské říše, jejichž vládci po staletí odvozovali svou moc spíše z práva silnějšího než z legitimního nároku.³ V souvislosti s dědičným následnictvím zmiňuje Hume příběh Artaxerxes a Kýra Mladšího, kde Kýros zpochybňuje nárok svého staršího bratra na trůn s odůvodněním, že se narodil až poté, co jejich otec nastoupil na trůn⁴. Tímto příkladem ilustruje, jak i zdánlivě iracionální argumenty, založené na psychologických asociacích, mohou ovlivňovat vnímání legitimacy moci.

Kapitola 11: Právo národů

V závěrečné kapitole této sekce Hume rozšiřuje svou analýzu na vztahy mezi státy. Tvrdí, že ačkoliv se státy v mnoha ohledech podobají jednotlivcům, jejich vzájemné vztahy se řídí specifickými pravidly, která nazýváme právem národů. Toto právo zahrnuje principy jako nedotknutelnost diplomatů, vyhlášení války a zákaz používání otrávených zbraní. Hume zdůrazňuje, že i ve vztazích mezi státy platí základní principy spravedlnosti, jako je dodržování smluv a respekt k majetku. Zároveň ale připouští, že morální závazky států vůči sobě navzájem nejsou tak silné jako závazky mezi jednotlivci, a to z důvodu menší míry vzájemné závislosti. "Přirozený závazek spravedlnosti není tedy mezi různými státy tak silný jako mezi jednotlivci, a proto se musí morální závazek, který z ní vzniká, podílet na jeho slabosti,"⁵ vysvětluje Hume. Celkově Hume v kapitolách 7-11 předkládá pragmatický a realistický pohled na vládu a politickou poslušnost. Jeho analýza se opírá o pozorování lidské přirozenosti a zdůrazňuje roli vlastního zájmu, zvyku a obraznosti při formování politických institucí a morálních postojů.

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 168.

² Tamtéž

³ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 169.

⁴ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 171.

⁵ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 180.

3.3 Analýza Humovy kritiky společenské smlouvy v "Pojednání o lidské přirozenosti"

Zaměření na 3. knihu: Morálka a její přístup k otázkám legitimacy a státní moci

Humova kritika společenské smlouvy v "Pojednání o lidské přirozenosti" David Hume ve svém stěžejním díle "Pojednání o lidské přirozenosti", který byl vydán v roce 1740, předkládá pronikavou kritiku teorie společenské smlouvy, jež dominovala tehdejšímu politickému myšlení. V kapitolách, které jsem již popisoval, Hume rozebírá původ vlády, poslušnosti a legitimacy a dochází k závěru, že představa o dobrovolném podřízení se svobodných jedinců abstraktnímu kontraktu je neudržitelná jak z historického, tak i psychologického a morálního hlediska. Ukážu nejdůležitější náznaky jeho skepsi.

Empirická a historická nepravděpodobnost

Hume odmítá teorii společenské smlouvy jakožto historický fakt. Argumentuje, že neexistují žádné důkazy o tom, že by se lidé někdy shromáždili a dobrovolně se dohodli na ustanovení vlády. Naopak, historie ukazuje, že vlády vznikaly postupně, často násilím a uzurpací, a jejich legitimita se upevňovala spíše zvykem a tradicí než explicitním souhlasem. "Když se vrátíme k prvním počátkům každého národa nepochybně zjistíme, že sotva existuje rod králů či forma vlády, které se původně nezakládají na uzurpací a vzpouře a jejichž nárok na vládu by zprvu nebyl mírně řečeno pochybný a nejistý."¹ Hume dále upozorňuje, že většina lidí si neuvědomuje žádný akt svobodného souhlasu se státní mocí a vnímá svou povinnost poslouchat spíše jako přirozený stav, do něhož se narodili. Tento postoj ilustruje slovy: „Řeknete-li, že přebýváním na jejím území ve skutečnosti lidé souhlasili s ustavenou vládou, odpovím, že tak tomu může být, jen když se domnívají, že toto rozhodnutí mají ve své moci, a to se kromě těchto filosofů skoro nikdo, či spíše vůbec nikdo nedomnívá."²

Psychologická a morální neudržitelnost

Kromě historické nepravděpodobnosti zpochybňuje Hume i psychologickou a morální stránku teorie společenské smlouvy. Tvrdí, že lidské chování není primárně řízeno rozumem a abstraktními principy, jak předpokládá tato teorie, ale vášněmi, zvyky a zkušenostmi: "Lidé

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str.167.

² D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str.159.

jsou s vlastním zájmem upřímně svázáni a jelikož dodržování spravedlnosti se tohoto zájmu, jímž si můžeme být jistí a který je výslovně přiznáváný, tolik týká, můžeme se ptát, jak ve společnosti vůbec někdy může dojít k narušení pořádku a jaký princip lidské přirozenosti je natolik mocný, aby tak silnou vášeň překonal, a natolik prudký, aby tak jasné poznání zastřel.¹ Lidé podle Huma jednají spíše intuitivně a na základě zvyku než na základě racionálního kalkulu. To platí i pro jejich vztah k vládě. Poslušnost vůči autoritě se vyvíjí postupně, na základě zkušenosti a uvědomění si užitečnosti vlády pro zachování pořádku a stability. Hume dále zpochybňuje morální závaznost slibu jakožto základu politické poslušnosti. Tvrdí, že morální závazek poslouchat vládu nevyplývá ze slibu, ale z uvědomění si užitečnosti a nezbytnosti vlády pro fungování společnosti: „U slibů a podřízení se vládě se však neliší pouze přirozený závazek vlastního zájmu, nýbrž i morální závazek cti a svědomí. Hodnota či nehodnota jednoho vůbec nezávisí na druhém.“²

Pragmatický přístup k legitimitě a moci

Humův pragmatický přístup k legitimitě a moci se projevuje i v jeho pohledu na vztah mezi vládcem a poddanými. Odmítá představu o absolutní moci panovníka a zdůrazňuje, že i vládcí jsou vázáni morálními principy: „Ačkoliv jsou však tato pravidla [mezinárodního práva] přidána k přirozeným zákonům, nepotlačují je zcela. Proto lze bez obav tvrdit, že tři základní pravidla spravedlnosti – stálost majetku, jeho převedení souhlasem a dodržení slibů – jsou povinnostmi vládců právě tak jako poddaných.“³ Zároveň si ale uvědomuje, že v praxi se morální měřítko uplatňované na vládcích liší od těch, jež se očekávají od obyčejných lidí. Vzhledem k odlišné povaze jejich role a zodpovědnosti za fungování celku, připouští Hume, že v některých případech mohou být vládcům nuceni jednat v rozporu s morálními principy, které by platily pro jednotlivce: „Ve světě je velmi běžná zásada, kterou je ochotno připustit jen málo politiků, kterou však potvrzuje praxe všech věků, a sice že morální systém, který je přizpůsoben vládcům, je omezuje mnohem méně než ten, jenž má vládnout soukromým osobám.“⁴ Tuto zdánlivou toleranci k morálnímu kompromisu ze strany vládců je však nutné chápat v kontextu Humova celkového pojetí etiky. Hume zdůrazňuje, že morálka není souborem abstraktních a neměnných pravidel, ale spíše produktem lidské zkušenosti a společenských konvencí. V tomto smyslu je i morálka vládců formována specifickými

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 145.

² D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 156.

³ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 178.

⁴ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str. 179.

podmínkami a požadavky politické sféry. Jejich prvořadou povinností je zajistit bezpečnost a blahobyt státu, a to i za cenu individuálních obětí a kompromisů.

Kritika "slepé" poslušnosti

Hume odmítá koncept "slepé" poslušnosti vůči autoritě. I když uznává důležitost stability a pořádku, zdůrazňuje, že poslušnost vůči vládě by měla být vždy podmíněna jejím prospěšným fungováním a respektem k základním právům občanů. V opačném případě, kdy se vláda stává tyranskou a utlačovatelskou, ztrácí podle Huma svou legitimitu a občané mají právo se bránit: „Touto slepou podřízeností jsme obvykle povinováni vládní správě, další otázkou proto je, komu náleží a koho máme pokládat za své zákonné vládce?“ Abychom na tuto otázku odpověděli, připomeňme si, co jsme již stanovili ohledně původu vlády a politické společnosti. Jakmile lidé zakusí nemožnost zachovávat ve společnosti trvalý pořádek, pokud je každý svým vlastním pánem a zachovává či porušuje zákony společnosti podle toho, jak se mu to právě hodí či líbí, přirozeně dospějí k tomu, že vynalezou vládu a odeberou si v největší možné míře moc porušovat zákony společnosti." ¹ Tato pasáž ilustruje Humovo přesvědčení, že vláda je nástrojem, který má sloužit lidem, a nikoli naopak. Pokud vláda přestane plnit svou základní funkci a stane se hrozbou pro svobodu a blahobyt občanů, ztrácí své opodstatnění a je legitimní se jí vzepřít.

4. Komparace hlavních argumentů v Humových dílech "Pojednání o lidské přirozenosti" a eseji "Of the Original Contract a mé vlastní úvahy

Tato kapitola shrnuje a porovnává Humovu kritiku teorie společenské smlouvy, jak byla představena v předchozích kapitolách s důrazem na analýzu jeho děl "O původní smlouvě" a "Pojednání o lidské přirozenosti". Zároveň se pokusím zasadit Humovu kritiku do kontextu mého vlastního chápání jeho filozofie a odpovědět na otázku, zda kritika v Esejích představuje posun oproti Pojednání, či zda se jedná o logický důsledek jeho dříve formulovaných myšlenek.

¹ D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek), str.165.

Historická nepravděpodobnost a nereálnost konceptu

Jak bylo zdůrazněno v kapitole 1, Hume zpochybňuje samotnou existenci historické události, na níž by měla být teorie společenské smlouvy založena. V eseji "O původní smlouvě" ¹ tuto kritiku rozvíjí detailní analýzou historických příkladů. Ukazuje, že většina vlád nevznikla na základě dobrovolného souhlasu lidu, ale spíše skrze dobytí, uzurpaci a násilí. Dokonce i zdánlivě legitimní formy předání moci, jako je dědičné následnictví, vnímá spíše jako projev moci a kontroly panovníků než jako projev svobodné vůle lidu. Tuto argumentaci dále rozvíjí v "Pojednání o lidské přirozenosti" ², kde zdůrazňuje, že počátky vlády a společnosti se nacházejí v mezilidských konfliktech a potřebě regulovat soupeření o zdroje. Vláda se tak stává nezbytným nástrojem pro zajištění bezpečnosti a prosperity, a poslušnost vůči ní se stává projevem racionálního uvažování o vlastním prospěchu, nikoliv výsledkem explicitní dohody.

Lidská přirozenost jako překážka

Klíčovým argumentem Humovy kritiky je jeho pojetí lidské přirozenosti, které se odchyluje od idealizovaného obrazu člověka jako bytosti primárně řízené rozumem. Jak bylo popsáno v kapitole 1.1, Hume zdůrazňuje roli vášní, emocí, zvyků a instinktů, které považuje za mnohem silnější hybatele lidského jednání. V "Pojednání o lidské přirozenosti" ³ tuto myšlenku rozvíjí detailní analýzou lidské psychologie. Tvrdí, že lidé jsou svázáni se svým vlastním zájmem a jejich chování je ovlivněno spíše snahou o okamžité uspokojení a obavou z trestu než abstraktními principy spravedlnosti a dodržováním smluv. Tato tendence k upřednostňování vlastního prospěchu před dlouhodobými cíli podle Huma ohrožuje stabilitu a vede k narušování společenského řádu. Vláda se tak stává nezbytným nástrojem pro regulaci lidských vášní a prosazování spravedlnosti, i když to znamená omezení individuální svobody.

Pragmatický přístup k legitimitě a moci

Místo abstraktního konceptu společenské smlouvy Hume navrhuje pragmatičtější pohled na legitimitu vlády, jak bylo nastíněno v kapitole 2. Tvrdí, že vlády nevznikají na základě hypotetického souhlasu, ale spíše z praktické potřeby zajistit v lidské společnosti mír, pořádek a spravedlnost. Vláda, v ideálním případě neutrální vůči jednotlivým zájmovým skupinám, má za úkol prosazovat spravedlnost a chránit společnost před chaosem. V

¹ Kapitola 2.

² Kapitola 3.

³ Kapitola 3.2.

"Pojednání o lidské přirozenosti" Hume zdůrazňuje, že legitimita vlády se upevňuje spíše zvykem a tradicí než explicitním souhlasem.¹ Dlouhodobé fungování institucí a jejich schopnost zajistit stabilitu a prosperitu jsou pro něj důležitějšími zdroji legitimacy než hypotetické dohody z minulosti.

Morální povinnosti a loajalita

Hume analyzuje i morální aspekt teorie společenské smlouvy. Jak bylo popsáno v kapitole 2.4, tvrdí, že morální povinnosti a loajalita vůči vládě nevznikají z formálního souhlasu, ale z přirozených lidských potřeb a společenských vazeb. V "Pojednání o lidské přirozenosti"² tuto myšlenku rozvíjí detailní analýzou lidské psychologie a morálního citění. Tvrdí, že morální soudy nejsou výsledkem racionální kalkulace, ale spontánní reakce na utrpení a štěstí druhých, které vnímáme skrze sympatii. Spravedlnost pak chápe jako umělý konstrukt, který vzniká z potřeby regulovat lidské chování a chránit majetek v kontextu omezených zdrojů a sobeckých zájmů. Pravidla spravedlnosti, jako je dodržování smluv a respektování vlastnictví, se podle něj vyvíjejí postupně na základě zkušenosti a zvyku, nikoliv na základě apriorní společenské smlouvy.

Důsledky Humovy kritiky

Humova kritika teorie společenské smlouvy má dalekosáhlé důsledky pro chápání politické legitimacy a fungování společnosti. Jeho pragmatický a empirický přístup, zdůrazňující roli zvyku, tradice a lidské psychologie, nabízí alternativní pohled na vznik a fungování politických institucí. Místo idealizovaného obrazu racionální dohody staví do popředí komplexní a často chaotický proces historického vývoje, adaptace a kompromisu. Humova skepse vůči abstraktním principům a jeho důraz na konkrétní okolnosti a historické souvislosti z něj činí předchůdce moderního konzervatismu. Jeho myšlenky o důležitosti tradice, postupných změnách a omezené roli státu v životě jedince rezonují i v současných debatách o roli vlády, individuální svobodě a limitech státní moci. Zároveň však Humova obhajoba práva na odpor proti tyranské vládě a jeho důraz na prospěch společnosti jakožto základní kritérium legitimacy moci z něj činí myslitele s nadčasovým odkazem, relevantním pro všechny, kdo se zabývají otázkami spravedlnosti, svobody a politické odpovědnosti.

¹ Kapitola 3.3

² Kapitola 3.

Při zkoumání Humovy kritiky teorie společenské smlouvy vnímám jasnou linii vedoucí od "Pojednání o lidské přirozenosti" k "Esejím". Jeho skepse vůči abstraktním systémům a důraz na empirické poznání, tak patrné v Pojednání, se v Esejích projevují naplno. Hume odmítá idealizovaný obraz člověka jako bytosti řízené rozumem a staví do popředí roli vášní, zvyků a zkušenosti. Z mého pohledu je kritika v Esejích spíše důsledkem a aplikací pozice rozvinuté v Pojednání. V esej Hume aplikuje svůj "vědecký" přístup na oblast politiky a dokazuje, že i zde je třeba vycházet z pozorování a analýzy reálného chování, nikoliv z abstraktních konstruktů. Přesto si myslím, že esej nelze vnímat pouze jako pouhou konkretizaci Pojednání. Hume v nich rozvíjí nové argumenty a nuance, například detailní analýzu historických příkladů vzniku a fungování vlád, nebo zdůraznění fenoménu "slepé poslušnosti". Eseje tak pro mě představují cenný příspěvek k pochopení Humovy politické filozofie, který staví na základech vybudovaných v Pojednání a zároveň je rozvíjí a obohacuje o nové poznatky a argumenty.

Humova kritika teorie společenské smlouvy, ať už v Pojednání či Esejích, nám i dnes připomíná, že politické systémy je třeba budovat na realistických základech, s respektem k lidské přirozenosti a historické zkušenosti, nikoliv na abstraktních ideálech. Jeho důraz na realismus, skepse vůči utopickým vizím a pochopení pro komplexnost lidské společnosti nám dává cenné vodítko pro analýzu a hodnocení politických systémů i v dnešní době.

4.1 Kritický hlas k Humově kritice společenské smlouvy

Ačkoliv Humova kritika teorie společenské smlouvy patří k nejnápadnějším argumentům proti tomuto konceptu, setkala se i s řadou kritických reakcí. Tato kapitola stručně představí některé z hlavních námitek vůči Humově argumentaci.

Význam hypotetického souhlasu

Kritici zpochybňují Humovo odmítání konceptu hypotetického souhlasu. Namítají, že Hume příliš zdůrazňuje historickou nepravděpodobnost explicitní společenské smlouvy a opomíjí tak důležitost hypotetického souhlasu jakožto morálního a politického ideálu. Argumentují, že i když se jedná o hypotetickou konstrukci, může sloužit jako užitečný nástroj

pro hodnocení legitimacy politické moci. Například John Rawls¹ ve své "Teorii spravedlnosti" využívá koncept "původního postavení".²

Rawlsův hypotetický konstrukt neřeší vznik aktuálních politických společností, nýbrž poskytuje normativní rámec pro ospravedlnění politických institucí. Tento rámec umožňuje zhodnotit, zda by jednotlivci v původním postavení, bez znalosti svých osobních vlastností a společenského postavení, souhlasili s určitými principy spravedlnosti.

Kontextuální úvod k Humově kritice

Je důležité připomenout, v jakém kontextu Hume psal svou kritiku společenské smlouvy. Hume reagoval na myšlenky svých předchůdců a současníků, kteří obhajovali společenskou smlouvu jako základ politické legitimacy. Teorie společenské smlouvy byla v té době dominantní, a Hume ji kritizoval, protože věřil, že politická legitimita vychází spíše z historických a praktických důvodů než z hypotetických a idealizovaných smluv.

Rawlsova kritika Humovy argumentace

Rawlsova kritika Humovy argumentace představuje hlubší a podrobnější alternativy k jeho názorům. Rawls využívá hypotetický koncept "původního postavení", kde jednotlivci rozhodují o principech spravedlnosti za podmínek rovnosti a bez předchozí znalosti svého postavení ve společnosti. Tento přístup kontrastuje s Humovým zaměřením na empirické a historické faktory, které podle něj skutečně ovlivňují vznik a fungování politických institucí. Rawlsovým cílem není vysvětlit historický vznik států, ale poskytnout návod pro spravedlivé uspořádání společnosti.

Shrnutí klíčových bodů

Shrneme-li klíčové body této kapitoly, je zřejmé, že Humova kritika společenské smlouvy vyvolala širokou škálu reakcí. Přestože Hume správně identifikoval některé slabiny teorie společenské smlouvy, jeho odmítnutí racionálního základu morálky a politiky zůstává kontroverzní. Kritikové jako Rawls nabízejí alternativní pohledy, které zdůrazňují důležitost racionálních principů a hypotetických konstruktů při hodnocení politické legitimacy. Závěrem lze říci, že debata o společenské smlouvě a její kritice je stále živá a relevantní i v dnešní politické a filozofické debatě.

¹ John Rawls, *Teorie spravedlnosti*, přel. Karel Berka (Praha: Victoria Publishing, 2019)

² John Rawls v „Teorii spravedlnosti“ rozšiřuje známý koncept společenské smlouvy tím, že místo konkrétní formy vlády, jak to dělá Locke, navrhuje, aby byla v rámci původního postavení sjednána základní pravidla spravedlnosti pro strukturu společnosti jako celek. Původní postavení je tedy abstraktnější a kontrakt podle Rawlse musí být chápán jako čistě hypotetický, nikoli historický. Rawls na obavy, že hypotetický charakter smlouvy nemusí být dostatečně závazný, odpovídá tím, že bez nestrannosti této hypotetické situace nelze do smlouvy zakotvit spravedlnost, která je klíčová; jinak by smlouva byla ovlivněna konkrétními náhodami, což není přijatelné pro normativní teorie.

5. Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo analyzovat a pochopit kritiku teorie společenské smlouvy, kterou formuloval David Hume, jeden z nejvýznamnějších filozofů osvícenství. Zaměřil jsem se na jeho díla „Eseje o lidské morálce, politice a literatuře“ a „Pojednání o lidské přirozenosti“, abych prozkoumal jeho argumenty zpochybňující platnost a praktičnost teorií společenské smlouvy.

Tato práce se zaměřila na podrobnou analýzu Humových argumentů proti konceptu společenské smlouvy, jak je předložil ve svých dílech "Eseje o lidské morálce, politice a literatuře" a "Pojednání o lidské přirozenosti". V rámci této analýzy byly zkoumány hlavní myšlenky a argumenty, které Hume využívá k tomu, aby zpochybnil platnost a praktičnost teorií společenské smlouvy, a zároveň byly zodpovězeny na všechny otázky naznačené v úvodu. Humova kritika vychází z jeho skepticismu vůči racionálnímu základu společenských institucí a politických autorit. Tvrdí, že společenské smlouvy, které formují vládu a definují politická práva a povinnosti, jsou pouhými fikcemi bez reálného základu v lidské přirozenosti.

Místo toho zdůrazňuje roli historického vývoje a konvencí v utváření společenských institucí. Hume argumentuje, že lidé nejsou schopni vytvářet společenské řády na základě racionálních principů nebo dohod, neboť jejich chování je spíše ovlivňováno emocemi a zvyky než rozumem. Politické autority jsou podle něj legitimní pouze tehdy, mají-li podporu veřejného mínění a zajišťují stabilitu a řád společnosti.

Práce byla rozdělena do pěti kapitol, které postupně analyzovaly a porovnávaly Humovu argumentaci v jeho esejích a traktátech. První kapitola zasadila Humovu kritiku do kontextu jeho života a díla a představila klíčové interpretace jeho myšlenek. Druhá kapitola se zaměřila na detailní analýzu Humovy eseje "O původní smlouvě", kde se autor kriticky vypořádává s konceptem společenské smlouvy a argumentuje pro její nereálnost a historickou nepodloženost. Třetí kapitola zkoumala Humovo pojetí lidské přirozenosti v "Pojednání o lidské přirozenosti" a ukázala, jak jeho důraz na emoce, zkušenost a zvyk ovlivňuje jeho pohled na společnost a politiku. Čtvrtá kapitola pak provedla komparaci Humových argumentů v obou dílech a ukázala, že kritika v eseji "O původní smlouvě" představuje rozvinutí a aplikaci myšlenek formulovaných v "Pojednání o lidské přirozenosti". Hume v ní sice využívá stejnou skeptickou a empirickou metodu, avšak zaměřuje se konkrétněji na problematiku politické legitimacy a kritizuje teorii společenské smlouvy z více úhlů pohledu.

Za obzvláště přínosné považuji Humovy detailní analýzy historických příkladů vzniku a fungování vlád a jeho aplikace vědy, které prohloubily mé pochopení jeho kritiky.

Humova kritika společenské smlouvy má významné důsledky pro politickou filozofii a teorii vlády. Jeho skeptický přístup zdůrazňuje důležitost empirického zkoumání lidského chování a historických faktorů při formování společenských řádů. Humova kritika nás vede k tomu, abychom se více zaměřili na konkrétní historické a sociální okolnosti, které ovlivňují vznik a fungování politických institucí, namísto spoléhání se na abstraktní a teoretické koncepty. Zkoumání Humových myšlenek a jeho kritiky společenské smlouvy přispívá k hlubšímu porozumění nejen jeho filozofii, ale také širšímu kontextu politické filozofie. Hume nám připomíná, že politické instituce nejsou výsledkem racionálních dohod, ale dlouhodobého historického vývoje a adaptace na sociální potřeby a zvyklosti. Tento přístup nám umožňuje lépe pochopit komplexitu a dynamiku politických řádů a jejich legitimacy.

Závěrem lze konstatovat, že Humova kritika teorií společenské smlouvy představuje důležitý a stále relevantní příspěvek k politické filozofii. Jeho důraz na empirický přístup a skepticismu vůči racionálním základům společenských institucí nabízí cenné poznatky pro současné debaty o legitimitě a fungování státní moci. Tato práce přispívá k hlubšímu pochopení Humových myšlenek a jeho místa v dějinách politické filozofie a zároveň poskytuje impulz k dalšímu zkoumání a reflexi v této oblasti. V budoucím výzkumu by bylo vhodné dále zkoumat, jak Humovy myšlenky mohou být aplikovány na současné politické a sociální kontexty. Může být zajímavé analyzovat, jak jeho kritika společenské smlouvy může informovat současné teorie demokracie, spravedlnosti a legitimacy vládních institucí. Například, jak by Hume hodnotil roli mezinárodních organizací a smluv v kontextu globalizace? Jak by se jeho myšlenky daly aplikovat na otázky migrace, občanství a národní identity v 21. století? Dále by bylo užitečné prozkoumat, jak Humovy myšlenky rezonují s moderními empirickými studii lidského chování a sociálního vývoje. Současná behaviorální ekonomie a evoluční psychologie například zpochybňují předpoklad racionality v lidském rozhodování, což je v souladu s Humovým důrazem na roli emocí a zvyků. Propojení Humovy filozofie s těmito obory by mohlo přinést nové a originální poznatky o fungování společnosti a politických systémů. Tímto způsobem může být Humova filozofie nejen historicky významná, ale i nadále relevantní a inspirativní pro současné a budoucí generace filozofů a politologů. Jeho dílo nám otevírá nové perspektivy pro pochopení komplexity lidské společnosti a výzev, kterým čelí moderní demokracie.

Dodatek: Nástin anotace kritického vydání Humovy eseje 'Of the original contract'¹

1. Hume se v úvodu zabývá politickými filozofiemi a teoriemi, které formují názory a činy politických stran. Jedna strana zdůrazňuje posvátnost vlády a odvozuje její legitimitu od božího zřízení. Druhá strana naopak vidí základ vlády v souhlasu lidu a zastává názor, že lid má právo vzepřít se vládě, která je pro něj nepřijatelná. Hume

¹ D. HUME, *Essays, Moral, Political and Literary*, Volume I, Ed. by Tom L. Beauchamp and Mark A. Box, Oxford: Oxford University Press, 2021, str.332–346.

poukazuje na nedokonalosti obou teorií, které mohou být snadno zneužity k manipulaci a stranickému fanatismu.

2. Hume tvrdí, že oba systémy spekulativních principů jsou v jádru správné, ale ne v tom smyslu, jak je interpretují politické strany. Oba plány praktických důsledků jsou rozumné, ale ne v extrémech, do kterých je každá strana v opozici vůči té druhé obvykle snaží dotáhnout.

3. Podle Humova výkladu je Bůh konečným autorem veškeré vlády a instituce vlády byla zjevně zamýšlena pro dobro všech bytostí. Vláda je součástí obecného plánu prozřetelnosti a její existence je součástí božího záměru pro svět. Každý držitel moci, od krále až po strážníka, jedná v souladu s tímto plánem a má tudíž nezczizitelné právo vykonávat svou autoritu.

4. Hume dále zkoumá myšlenku, že veškerá moc a autorita vlády původně vychází z dobrovolného souhlasu lidí, kteří se sdružili za účelem zajištění míru a pořádku. Tento souhlas a dobrovolné podřízení se zákonům tvořily základ pro vznik prvních formálních institucí vlády. I když tato "původní smlouva" není zaznamenána v žádných oficiálních dokumentech, lze ji podle Humových slov nalézt v přirozené povaze člověka a jeho tendenci k uspořádání společnosti pro dosažení stability a bezpečnosti.

5. Hume však upozorňuje, že i když dobrovolný souhlas s vládou existoval, byl dlouho velmi nedokonalý a nemohl sloužit jako základ regulérní správy. Náčelník, který pravděpodobně získal svůj vliv během válek, vládl spíše přesvědčováním než rozkazy. Společnost se tak stěží mohla nazývat civilizovanou, dokud náčelník nemohl použít sílu k potlačení neposlušných jedinců. Žádná smlouva o obecné poslušnosti nebyla explicitně uzavřena; tato myšlenka byla pro tehdejší lidi příliš složitá. Každé použití autority náčelníka muselo být individuální a vyvolané konkrétní situací. Postupné zvyšování frekvence takových zásahů vedlo k vytvoření zvyku a dobrovolné, avšak nejisté, podřízenosti lidu.

6. Hume se dále věnuje filozofům, kteří tvrdí, že vláda vznikla ze souhlasu, či spíše dobrovolného přijetí lidu, a že i v době, kdy dosáhla plné dospělosti, nestojí na žádném jiném základě. Tito filozofové argumentují, že všichni lidé se rodí rovni a nejsou povinni věrnosti žádnému vládci, pokud se k ní nezavázali slibem. Tento slib je však vždy chápán jako podmíněný a nezavazuje k poslušnosti, pokud vládce nezajistí spravedlnost a ochranu. Pokud vládce selže v plnění svých závazků, porušil tím smlouvu a osvobodil své poddané od povinnosti věrnosti. Podle těchto filozofů je to základ autority v každé vládě a právo odporu, které má každý občan.

7. Hume však namítá, že pokud by se tito filozofové rozhlédli po světě, nenalezli by nic, co by alespoň vzdáleně odpovídalo jejich představám. Naopak, všude nacházíme panovníky, kteří považují své poddané za svůj majetek a odvozují své právo na vládu od dobytí či dědictví. Stejně tak nacházíme poddané, kteří toto právo uznávají a věří, že se narodili s povinností poslouchat svého panovníka, stejně jako ctít a poslouchat své rodiče. Tyto vazby jsou vnímány jako zcela nezávislé na našem souhlasu, ať už v Persii, Číně, Francii, Španělsku, a dokonce i v Holandsku a Anglii, pokud tam výše zmíněné doktríny nebyly cíleně šířeny. Poslušnost se stává tak samozřejmou, že se nad jejím původem a příčinou málokdo pozastavuje, stejně jako u gravitace či jiných přírodních zákonů. A i když se někdo začne zajímat, jakmile se dozví, že on i jeho předkové byli po generace či od nepaměti podrobeni určité formě vlády, obvykle se smíří se svou povinností věrnosti. Kdybyste ve většině světa kázali, že politické svazky jsou založeny na dobrovolném souhlasu, úředníci by vás brzy zavřeli jako buřiče a přátelé by vás prohlásili za blázna. Je zvláštní, že akt svobodné vůle, o kterém se předpokládá, že ho každý po dosažení dospělosti učinil (jinak by přece neměl žádnou váhu), je ve skutečnosti tak neznámý, že po něm na celém světě nenajdeme téměř žádné stopy.

8. Zastánci teorie společenské smlouvy argumentují, že se jedná o "původní smlouvu", která je příliš stará na to, aby si ji současná generace pamatovala. Pokud se tím myslí prvotní dohoda, kterou divoši spojili své síly, pak je její existence nesporná. Jenže tato dohoda je tak dávná a byla překryta tolika změnami vlád a panovníků, že dnes už nemůže mít žádnou autoritu. Abychom podpořili myšlenku společenské smlouvy, museli bychom tvrdit, že každá legitimní vláda, která ukládá poddaným povinnost věrnosti, byla původně založena na souhlasu a dobrovolné dohodě. To by však znamenalo, že souhlas otců zavazuje i jejich potomky na mnoho generací dopředu, což je tvrzení, které republikánští autoři odmítají. Navíc, historie a zkušenost z žádné doby a žádné země světa tuto teorii nepotvrzují.

9. Téměř všechny současné vlády, nebo ty, o kterých se dochovaly historické záznamy, byly založeny buď na uzurpaci, dobytí, nebo obojím, bez jakéhokoli náznaku svobodného souhlasu či dobrovolného podřízení se lidu. Bystrý a odvážný muž v čele armády nebo frakce si dokáže pomocí násilí a lži podrobit i stonásobně početnější národ. Nedovolí, aby se o jeho síle dozvěděli nepřátelé, a nedá jim čas se sjednotit a vzdorovat mu. I ti, kteří se stali nástroji jeho útlaku, si mohou přát jeho pád, ale protože neznají úmysly ostatních, neodváží se proti němu vystoupit. Právě na takových tricích bylo vybudováno mnoho vlád, a to je také jediná "společenská smlouva", kterou mohou

nabídnout.

10. Tvář Země se neustále mění. Malá království se rozrůstají v mocné říše, ty se zase rozpadají na menší celky, vznikají kolonie, kmeny migrují. Jsou snad tyto události důkazem mírumilovných dohod a dobrovolných svazků? Nejsou spíše projevem síly a násilí? Kde je ta tolik opěvovaná vzájemná dohoda a dobrovolné sdružování?

11. I zdánlivě mírumilovný způsob, jakým může národ přijmout cizího panovníka – sňatkem či dědictvím – je ve své podstatě ponižující. Implikuje to snad, že s lidmi lze nakládat jako s věnem či dědictvím, s nimiž si vládci mohou libovolně nakládat?

12. Často se argumentuje ve prospěch voleb. Jenže i ty jsou problematické. Buď se jedná o spiknutí několika mocných, kteří si uzurpují právo rozhodovat za všechny a netolerují žádný odpor, anebo o běsnění davu, který se nechá strhnout vzpurným vůdcem, jehož vzestup je dílem náhody a jehož úmysly jsou neznámé i jeho nejbližším stoupencům.

13. Můžeme vůbec brát vážně tvrzení, že tyto chaotické, a navíc vzácné volby představují natolik silnou autoritu, aby se staly jediným zdrojem legitimacy všech vlád a základem veškeré poslušnosti?

14. Úplný rozpad vlády je nebezpečný. Vede k anarchii a umožňuje davu, aby si v chaosu a zmatku zvolil nové uspořádání. Proto každý moudrý člověk doufá, že v čele silné a poslušné armády bude stát generál, který rychle nastolí pořádek a dosadí na trůn panovníka – i kdyby si ho lid sám nevybral. Realita je zkrátka odlišná od filozofických představ o ideální společnosti.

15. Slavná anglická revoluce by nás neměla vést k mylné představě, že všechny ostatní formy vlády jsou ve srovnání s touto "filozoficky" založenou vládou špatné a nelegitimní. Ani revoluce sama o sobě nedosáhla těchto ušlechtilých ideálů. Změnila se pouze poslušnost na trůně, a to pouze v rámci královské rodiny. A o této změně rozhodla zhruba sedmina tehdejší populace. Mnozí z ostatních se tomuto rozhodnutí pravděpodobně podřídili, ale bylo to skutečně jejich svobodné rozhodnutí? Nebylo jim spíše vnuceno silou a hrozbou trestu? Jak jinak by se dal takový spor vyřešit?

16. Vezměme si například Athénskou republiku, snad nejrozsáhlejší demokracii starověku. I tam, když započítáme ženy, otroky a cizince, zjistíme, že o podobě vlády nerozhodovala ani desetina těch, kteří se jí museli podříditi. Navíc, i když byly Athénské sněmy omezeny zákony, panovala v nich značná svévole a nepořádek. O co horší by byla

situace, kdyby se sešly uprostřed chaosu po pádu staré vlády, aby daly vzniknout nové? Můžeme v takovém případě vůbec mluvit o svobodné volbě?

17. I Achájové, kteří se těšili snad nejdokonalejší demokracii starověku, se neštíteli použít sílu, aby donutili některá města vstoupit do jejich spolku, jak se dozvídáme od Polybia.

18. Angličtí králové Jindřich IV. a Jindřich VII. neměli na trůn jiný nárok než volbu parlamentu. Nikdy by to však nepřiznali, aby tím neoslabili svou autoritu. Zvláštní, pokud by jediným skutečným základem veškeré moci byl souhlas lidu, že?

19. Je zbytečné tvrdit, že všechny vlády jsou, nebo by alespoň měly být, založeny na souhlasu lidu. To je v rozporu s lidskou přirozeností. Lidský svět zkrátka nikdy nedosáhne takové dokonalosti. Většina vlád vznikla dobytím či uzurpací, tedy silou, která rozvrátila starý řád. A i v těch vzácných případech, kdy se zdá, že sehrál roli souhlas lidu, byl obvykle tak neúplný, omezený, a tolik propletený s podvodem a násilím, že ho nelze brát vážně.

20. Tím nechci říct, že souhlas lidu nemůže být jedním ze základů legitimní vlády. Naopak, je to ten nejlepší a nejčistší základ, jaký si lze představit. Jenže se s ním v historii setkáváme jen zřídka a téměř nikdy ne v plné míře. Proto musíme připustit i jiné základy vlády.

21. Kdyby všichni lidé měli tak silný smysl pro spravedlnost, že by se dobrovolně zdržovali krádeží a násilí, žili bychom ve stavu absolutní svobody, bez potřeby úředníků a politické moci. To je ale utopická představa, která je v rozporu s lidskou přirozeností. A kdyby všichni lidé měli tak dokonalé vědomosti, aby vždy dokázali rozpoznat, co je v jejich nejlepším zájmu, pak by každá vláda musela být založena na svobodném souhlasu a projednána s každým členem společnosti. Jenže i to je nereálná představa. Rozum, historie a zkušenost nám říkají, že všechny politické společnosti vznikly mnohem chaotičtějším a méně ideálním způsobem. A pokud bychom hledali okamžik, kdy se na souhlasu lidu bral nejmenší ohled, pak by to bylo právě při zakládání nové vlády. V ustáleném systému se s názory lidu obvykle počítá, ale během revolucí, válek a převratů rozhoduje vojenská síla a politické intriky.

22. Když je nastolena nová vláda, ať už jakýmkoli způsobem, lidé s ní obvykle nejsou spokojeni a poslouchají spíše ze strachu a z donucení než z přesvědčení o její legitimitě. Vládce je ostražitý a podezřívavý a bedlivě sleduje sebemenší náznak vzpoury. Čas však zahlazuje rány a národ si zvykne považovat za své legitimní panovníky i ty, které původně vnímal jako uzurpátory a cizí dobyvatele. Tuto změnu vnímání si

nezdůvodňují žádnou společenskou smlouvou, protože vědí, že žádná taková smlouva neexistuje. Původní vláda byla nastolena násilím a udržována silou. A i ty následující vlády se opírají o moc a lidé se jim podřizují z donucení, ne z vlastní vůle. Nevěří, že by jejich souhlas dával vládcům legitimitu. Souhlasí s ním proto, že věří, že si dlouhodobým držetím moci vybudoval nárok na vládu, který je nezávislý na jejich vůli a přání.

23. Tvrdit, že pouhým životem pod vládou určitého panovníka dává každý jednotlivec najevo svůj souhlas s jeho autoritou a slibuje mu poslušnost, je absurdní. Takový implicitní souhlas by mohl existovat pouze tehdy, kdyby si člověk myslel, že má na výběr. Jenže většina lidí narozených v ustálených systémech je přesvědčena, že věrnost svému panovníkovi dluží už od narození. Odvozovat odtud souhlas či svobodnou volbu je nesmyslné, zvláště když to tito lidé sami výslovně odmítají.

24. Můžeme snad s vážnou tváří prohlašovat, že chudý rolník či řemeslník má svobodnou volbu opustit svou zemi, když nezná cizí jazyky ani zvyky a je odkázán na skrovný výdělek, který si denně vydře? Je to stejné, jako bychom tvrdili, že člověk unesený na palubu lodi dobrovolně souhlasí s kapitánovou autoritou, přestože by skokem do moře riskoval jistou smrt.

25. A co když panovník svým poddaným výslovně zakáže opustit jeho území? Za vlády císaře Tiberia bylo pokusem o útěk k Parthům spáchán zločin. Starověcí Moskované trestali emigraci smrtí. Pokud by panovník zjistil, že jeho poddaní hromadně prchají do ciziny, jistě by je omezil, aby zabránil vylidnění své země. Znamená to snad, že by se tím stal nelegitimní? Jistěže ne, i když by v takovém případě o svobodné volbě nemohla být řeč.

26. Představme si skupinu lidí, kteří opustí svou vlast a usadí se v neobydlené zemi. I kdyby si přáli získat zpět svou svobodu, brzy by zjistili, že jejich původní panovník si na ně stále dělá nárok a prohlašuje je za své poddané i v jejich novém domově. A v souladu s tehdejšími představami by měl na svém tvrzení nejspíš i pravdu.

27. Snad nejpravdivějším příkladem implicitního souhlasu je situace, kdy se cizinec usadí v cizí zemi a předem se seznámí s tamějšími zákony a s panovníkem, jemuž bude podléhat. I v tomto případě je však jeho věrnost mnohem méně závazná než věrnost rodilého občana. Jeho původní panovník si na něj stále činí nárok a pokud ho nepotrestá za zradu, když ho zajme v boji proti jeho novému vládcovi, jedná se spíše o akt milosti než o projev běžného práva.

28. Kdyby jedna generace lidí zmizela a nahradila ji generace nová, mohla by si tato nová generace svobodně a dobrovolně zvolit vlastní formu vlády bez ohledu na

zákony a zvyklosti svých předků. Jenže lidská společnost se vyvíjí postupně a noví členové jsou tak nuceni přijmout stávající řád a kráčet ve stopách svých otců. Inovace jsou sice v každé společnosti nutné a je žádoucí, aby je osvícení myslitelé směřovali k rozumu, svobodě a spravedlnosti, ale násilné změny jsou nebezpečné, ať už je provádí kdokoli. Jejich následky jsou obvykle horší než původní stav. Historie nám sice nabízí i opačné příklady, ale ty bychom neměli vnímat jako precedens, nýbrž jako důkaz toho, že v politice neexistují žádná univerzální pravidla.

29. Představme si legitimního panovníka, kterého svrhne uzurpátor a po několika let vládne pevně a bez odporu. Můžeme snad tvrdit, že lidé, kteří uzurpátora v hloubi duše odmítají, s jeho vládou implicitně souhlasili a slíbili mu věrnost, jen proto, že se mu z donucení podrobili? A co když se jejich právoplatný panovník vrátí s pomocí cizí armády a lidé ho s jásotem přivítají? Bude jeho nárok na trůn založen na jejich souhlasu? Sotva. Budou ho vnímat jako svého právoplatného vládce, kterému dluží věrnost bez ohledu na to, co se dělo během uzurpátorské vlády. Jejich souhlas s uzurpátorem byl vynucený a nezávazný, zatímco jejich věrnost právoplatnému panovníkovi přetrvává i přes dočasnou překážku.

30. Tvrzení, že veškerá legitimní vláda pramení ze souhlasu lidu, přisuzuje lidem mnohem větší význam, než jaký ve skutečnosti mají, nebo jaký si sami přejí. Vzpomeňme si na expanzi Římské říše: lidé po celém tehdy známém světě byli Augustovi vděční za autoritu, kterou nad nimi nastolil silou. Stejně ochotně se podrobovali i jeho nástupcům, určeným v jeho poslední vůli. Jejich trápením ovšem bylo, že v jedné rodině se nikdy dlouho neudržela vládnoucí linie. Dynastie panovníků se neustále přetrhávala atentáty i veřejnými vzpourami. Po každém takovém pádu si pretoriánská garda zvolila jednoho císaře, legie na východě druhého, ty v Germánii třeba třetího, a o vítězi rozhodoval meč. Lidé v této mocné říši netrpěli proto, že by si nemohli sami zvolit císaře – to by ani nebylo proveditelné – ale proto, že se nikdy neudržela poslušnost vládců, kteří by se pravidelně střídali na trůně. Násilí, války a krveprolití, jež provázela každou takovou změnu, nebyly důsledkem něčí viny, ale nevyhnutelnou součástí tehdejšího systému.

31. Vzpomeňme si na Anglii: ačkoliv rod Lancasterů vládl na ostrově zhruba šedesát let, zdálo se, že příznivců rodu Yorků, tzv. bílé růže, den ode dne přibývá. Současná dynastie vládne ještě déle. Znamená to snad, že nároky všech ostatních rodu na trůn zcela zanikly? Vždyť dnes nežije téměř nikdo, kdo by byl v době sesazení předchozí dynastie dospělý a mohl s její vládou souhlasit, nebo jí dokonce přísahat věrnost! To jasně ukazuje, jak se lidstvo v této věci ve skutečnosti staví. Neodsuzujeme příznivce sesazené dynastie jen proto, že si tak dlouho udržovali svou iluzorní loajalitu. Odsuzujeme je proto,

že lpí na rodu, který byl právem sesazen a od té doby, co nastoupila nová dynastie, ztratil veškerý nárok na vládu.

32. Možná by stálo za to, abychom se tímto principem původní smlouvy, či lidového souhlasu, zabývali podrobněji a z pohledu filozofie ho vyvrátili. Možná ale postačí, když si uvedeme následující postřehy.

33. Existují dva druhy morálních povinností. První druh pramení z přirozeného instinktu, z bezprostřední náklonnosti, která na nás působí nezávisle na jakýchkoli představách o povinnosti a bez ohledu na veřejný či soukromý prospěch. Do této kategorie patří láska k dětem, vděčnost k těm, kdo nám prokázali dobrodiní, a soucit s těmi, kdo strádají. Když uvažujeme o tom, jak prospěšné jsou tyto lidské instinkty pro společnost, právem je obdivujeme a ctíme. Člověk, kterého k takovým činům vedou, však pocítuje jejich sílu a vliv, aniž by o nich musel takto hluboce přemýšlet.

34. Druhý druh morálních povinností není podložen žádným přirozeným instinktem, ale řídíme se jimi čistě z pocitu povinnosti, protože si uvědomujeme, že lidská společnost je na nich závislá a bez nich by nemohla existovat. Právě z tohoto důvodu se stávají závaznými a získávají nad námi moc principy jako spravedlnost, respekt k majetku druhých, věrnost a dodržování slibů. Je zřejmé, že každý člověk miluje sám sebe víc než kohokoli jiného, a proto se snaží co nejvíce rozmnožit svůj majetek. V tomto úsilí ho nemůže nic zastavit kromě přemýšlení a zkušenosti, díky nimž si uvědomí, jak zhoubné by bylo, kdyby se každý řídil jen svou touhou po vlastnictví, a jaký chaos by to ve společnosti vyvolalo. Jeho prvotní sklony a instinkty jsou tak korigovány a omezeny až následným zvážením a pozorováním.

35. Stejně tak je tomu i s politickou, či občanskou, povinností věrnosti, která se v tomto ohledu podobá přirozeným povinnostem spravedlnosti a věrnosti. Naše prvotní instinkty nás vedou buď k tomu, abychom se oddali nespoutané svobodě, nebo abychom se snažili vládnout druhým. Teprve naše schopnost reflexe nás nutí obětovat tyto silné vášně ve prospěch míru a veřejného pořádku. Stačí nám jen málo zkušeností a postřehů, abychom si uvědomili, že společnost nemůže existovat bez autority těch, kdo vládou, a že tato autorita by brzy vzala za své, kdyby jí nebyla prokazována naprostá poslušnost. Pochopení těchto obecných a zřejmých zájmů je zdrojem veškeré věrnosti a morální povinnosti, kterou s ní spojujeme.

36. Není tedy nutné odvozovat povinnost poslouchat vládu od povinnosti věrnosti, či dodržování slibů, a předpokládat, že každý jednotlivec se podřizuje vládě na základě jakési tiché dohody. Vždyť jak věrnost, tak poslušnost vycházejí ze stejného základu a

lidstvo si jich váží ze stejných důvodů – kvůli zjevným zájmům a potřebám lidské společnosti. Tvrdí se, že je naší povinností poslouchat panovníka, protože jsme mu dali tichý slib věrnosti. Proč bychom ale měli svůj slib dodržovat? Protože, jak se říká, obchod a interakce mezi lidmi, které jsou tak prospěšné, by ztratily veškerou jistotu, kdyby lidé nedbali na své závazky. Stejně tak lze ale říci, že lidé by nemohli žít ve společnosti, alespoň ne v civilizované společnosti, bez zákonů, bez těch, kdo vládou, a bez soudců, kteří by chránili slabé před silnými, spravedlivé před násilníky. Povinnost k poslušnosti má stejnou sílu a závaznost jako povinnost věrnosti a nic nezískáme tím, že jedno budeme odvozovat od druhého. Obecné zájmy a potřeby společnosti jsou dostatečným základem pro obojí.

37. Pokud se ptáte, proč bychom měli poslouchat vládu, odpověď je prostá: protože bez toho by společnost nemohla existovat. Této odpovědi rozumí každý. Vy ale odpovídáte, že bychom měli dodržovat své slovo. Jenže kromě toho, že této odpovědi nikdo nerozumí, dokud se neseznámí s vaším filozofickým systémem, jste v koncích, když se vás zeptáme, proč bychom vlastně měli dodržovat své slovo. Nedokážete dát žádnou odpověď, která by přímo a bez okolků vysvětlila naši povinnost k poslušnosti.

38. Zbývá ještě otázka, komu vlastně dlužíme poslušnost a kdo je naším právoplatným panovníkem. To je často velmi zapeklitá otázka, která může vést k nekonečným sporům. Pokud ale můžeme s klidem prohlásit: „Náš současný panovník je přímým potomkem dlouhé řady předků, kteří nám vládli po mnoho generací,“ pak taková odpověď obvykle nebudí žádné námitky, i když historikové, budou-li pátrat po původu této královské rodiny až do dávné minulosti, pravděpodobně zjistí – jak už to, tak bývá – že její moc se zrodila z útlatku a násilí. Všichni se shodujeme na tom, že spravedlnost v soukromých věcech, tedy zdržování se zasahování do majetku druhých, je základní ctností. Přesto nám rozum napovídá, že pokud bychom důkladně prověřili historii vlastnictví trvalých statků, jako jsou pozemky a domy, zjistili bychom, že téměř žádný majetek nezměnil majitele bez podvodu a bezpráví. Jenže potřeby lidské společnosti, ať už v soukromém, nebo ve veřejném životě, nám takové podrobné zkoumání neumožňují. Neexistuje ctnost ani morální povinnost, kterou by nešlo s lehkostí zpochybnit, pokud bychom se nechali unést falešnou filozofií, jež by je podrobila zkoumání a prověřila každým lstivým pravidlem logiky, ve všech myslitelných souvislostech a z nejrůznějších úhlů pohledu.

39. Otázky týkající se soukromého vlastnictví zaplnily celé svazky právnických a filozofických spisů, a to nepočítáme-li komentáře k nim. A i přesto můžeme s jistotou prohlásit, že mnoho zákonů, které se v nich uvádějí, je nejasných, dvojznačných a

neurčitých. Totéž platí i o otázkách nástupnictví, panovnických práv a forem vlády. Jistě, existují případy, zejména v počátcích každého státu, kdy zákony nedokážou rozhodnout spory spravedlivě a nestranně. A náš historik Rapin tvrdí, že spor mezi Eduardem III. a Filipem z Valois byl právě takové povahy a mohl být rozhodnut pouze „dovoláním se k nebi“ – tedy válkou a násilím.

40. Abychom uvedli příklad: V době, kdy Tiberius umíral, měl dva adoptivní syny, Germanica a Drusa. Kdyby zemřel, aniž by jednoho z nich výslovně určil svým nástupcem, kdo z nich by měl větší právo na trůn? A mělo by se adoptivní příbuzenství v tomto ohledu považovat za rovnocenné s pokrevním? Tyto otázky, stejně jako mnoho dalších podobných, by v Římě, kde se teprve utvářely principy nástupnictví císařů, jistě vyvolaly nekonečné spory.

41. Po zavraždění Commoda byl Pertinax prohlášen císařem. Jeho nástup na trůn byl dílem senátu, pretoriánského prefekta, provincií i armády, ačkoliv ne všechny tyto subjekty s ním souhlasily stejnou měrou.

42. Po smrti Pertinaxe se pretoriánská garda vzbouřila a císaře zavraždila. V nastalém chaosu a bezvládí se gardisté rozhodli, že prodají císařský titul tomu, kdo jim nabídne nejvíc. Nakonec byl za císaře uznán Didius Julianus, ale jeho moc zpochybnili Pescennius Niger v Sýrii a Clodius Albinus v Británii. Vítězství nakonec získal Septimius Severus, který se po porážce svých soků stal císařem.

43. Vojáci prohlásili za císaře chlapce Gordiana III. – ne proto, že by k tomu měli nějaký zvláštní důvod, ale protože v tu chvíli nebyl nikdo jiný po ruce. Je zajímavé, že Gordianus byl čtrnáctiletý chlapec.

44. Historie nám ukazuje spoustu případů, kdy bylo nástupnictví panovníků, ať už to byli Alexandr Veliký a jeho následovníci nebo vládci mnoha dalších zemí, značně chaotické a sporné, obzvláště v despotických režimech. Ve svobodných státech toto nebezpečí tolik nehrozí, protože touha po svobodě vede lidi k tomu, aby si nástupnictví bránili. Dokonce i monarchie si může udržet stabilitu, pokud má promyšlenou ústavu, která v sobě snoubí prvky aristokracie i demokracie.

45. Co se ale děje, když neexistuje žádný jasný právní nárok na trůn? Často se stává, že vládu převezme ten, kdo má prostě dost síly si ji vzít. Vidíme to často ve východních monarchiích. Když vymře celá královská linie, obvykle se hledá nějaký náznak poslední vůle panovníka. Vzpomeňme na edikt Ludvíka XIV., který v případě vymření legitimních dědiců povolal k nástupnictví i nemanželské potomky. Stejně tak se za legitimní důvod k převzetí moci považuje i dobytí. Závazek k poslušnosti vládě

vychází z potřeb a zájmů společnosti a je velmi silný. Jenže určit, kdo konkrétně by měl vládnout a jakou formu by vláda měla mít, je často nejasné a vede to ke sporům. V takových případech má stávající vládce velkou autoritu, dokonce větší než v otázce soukromého vlastnictví, a to kvůli hrozbě nepokojů, které s sebou nesou revoluce a změny ve vedení státu.

46. V oblasti morálky a kritiky zkrátka neexistuje žádný univerzální standard, podle kterého bychom mohli řešit spory. Jediné měřítko, které máme, je názor veřejnosti. Pokud nějaká teorie vede k paradoxům, které odporují běžnému smýšlení a praxi napříč národy a dějinami, je pravděpodobně mylná. To platí i o teorii, která tvrdí, že veškerá legitimní vláda vychází z prvotní společenské smlouvy nebo souhlasu lidu. Tento názor je v praxi v rozporu s tím, jak většina lidí vnímá fungování státu.

47. Podívejme se například na Platónův dialog "Kritón". Sókratés v něm odmítá utéct z vězení, protože se údajně zavázal k dodržování zákonů. Je to paradoxní, protože staví konzervativní důsledky pasivní poslušnosti na liberálním základu společenské smlouvy.

48. Není realistické očekávat, že v otázce vzniku vlády na základě dohody učiníme nějaké nové objevy. Pokud si po tak dlouhou dobu téměř nikdo nedokázal představit, že by vláda mohla vzniknout na základě smlouvy, je jisté, že takový základ pravděpodobně nemá.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

D. HUME, A Treatise of Human Nature: Two volume set, Volume 1, The Clarendon Edition of the Works of David Hume, D.F. NORTON a M.J. NORTON (eds.), Oxford: Oxford University Press, 2007.

D. HUME, Essays Moral, Political and Literary, ed. by E.F. Miller, Revised edition, Indianapolis: Liberty Fund, 1987 (1985).

D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 2. Vášně, Praha: Togga, 2019 (překl. Hynek Janoušek).

D. HUME, Pojednání o lidské přirozenosti, Kniha 3. Morálka, Praha: Togga, 2022 (překl. Hynek Janoušek).

Sekundární literatura:

¹ D. HUME, *Essays, Moral, Political and Literary*, Volume I, Ed. by Tom L. Beauchamp and Mark A. Box, Oxford: Oxford University Press, 2021, str.332–346.

CH. BERRY, *David Hume*, Volume 3, Ed. by J. Meadowcroft. Bloomsbury, 2013 (2009).

J. HARRIS, *Hume: An Intellectual Biography*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

H. JANOŮŠEK, “Předmluva překladatele: Humova teorie vášně a vůle v druhé knize *Pojednání o lidské přirozenosti*”, in D. HUME, *Pojednání o lidské přirozenosti*, *Knihy 2. Vášně*, Praha: Togga, 2019, s. 9–64.

H. JANOŮŠEK, “Předmluva překladatele: Humova teorie morálky v třetí knize *Pojednání o lidské přirozenosti*“, in D. HUME, *Pojednání o lidské přirozenosti*, *Knihy 3. Morálka*, Praha: Togga, 2022, s. 9-58.

A. RÁDKOVÁ, *Politické Myšlení Davida Huma: Základní otázky, východiska a inspirace pro americké otce zakladatele*, Univerzita Hradec Králové, 2019.

W. RÖD, *Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004. *The Cambridge Companion to Hume*, Ed. by D.F.Norton a J.Taylor, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

The Oxford Handbook of British Philosophy in the Eighteenth Century, Ed. by J. Harris, Oxford: Oxford University Press, 2013.

The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy, Ed. by G. Klosko, Oxford: Oxford University Press, 2013.

John Rawls, *Teorie spravedlnosti*, přel.Karel Berka. Praha:Victoria Publishing, 2019.